ସମ୍ବଲ ମନୀଷା ॥

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ଧ୍ରୁବେଶ୍ୱର ଦାଶ ।

ଭଦ୍ରକୁଷଣ

ସମ୍ବଲ ମନଧା ।

ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ଦାଶ କବିଭୂଷଣଙ୍କ

କର୍ତ୍ତୃକ

ସ୍ୱରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ।

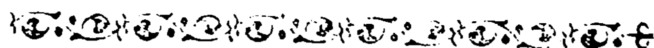
Printed by Pandit S. Das

at the

SADHANA PRESS

SAMBALPUR

1923

ମୂଲ୍ୟ—ଦୁଇଅଣା ମାତ୍ର ।

ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର ।

ପରମାରାଧନୀୟା , ଅଖିଳଗୁଣବିଭୂଷିତା , ପତିଦୁଃଖକାତରା ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ମଣ୍ଡଳାଖଣ୍ଡଳ ସାର୍ ଶ୍ରୀ (୬) ବୀରମିତ୍ରୋଦୟ
ସିଂହ ଦେବ, ଧର୍ମନିଧି, ଜ୍ଞାନଗୁଣାକର, K. C. I. E,
M. R. A. S, ମହାରାଜା ଓ ରୁଲିଂ ଚିଫ୍
ମହୋଦୟଙ୍କର ସୁଯୋଗ୍ୟ ସହଧର୍ମିଣୀ
ଶ୍ରୀମତୀ ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ
ମହାରାଣୀ ସାହେବା ସୋନପୁର ଷ୍ଟେଟ୍ ମହାମାୟ୍ ଚରଣେଷୁ ।

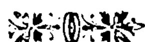
ମାତଃ ,

ଶ୍ରୀମତୀଙ୍କୁ ମାତଃ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବାକୁ ମୁଁ ଅଯୋଗ୍ୟ ହେଲେହେଁ ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରାକୃତିକ ଉତ୍କଳର ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅସହାୟ ନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରି ମାତାନାମ ସାର୍ଥକ କରିଅଛନ୍ତି । ତଦ୍ଦୃଷ୍ଟେ ମୁଁ ଭବଦୀୟ ସନ୍ତାନ ହେବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକାରିଣୀ । ଶ୍ରୀମତୀ ଭାରତୀୟ ନାରୀଜାତିର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଗତି ମୋଚନ ପାଇଁ ହୃଦୟର ଅନ୍ତର ଢାଳିଦେଇଥିବା ମୁଁ ଶତ ଶତ ପ୍ରମାଣ ପାଇଅଛି । ଦିଲ୍ଲୀ ନଗରୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ " ଲେଡି ହାର୍ଡିଂ ଫିମେଲ ହସ୍ପିଟାଲ ", କଲିକତା ନଗରୀସ୍ଥ " ଡଫ୍ରିନ ଫିମେଲ ହସ୍ପିଟାଲ " ଓ ସମ୍ବଲପୁର କ୍ରଫୋଡ଼ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟ ଦାନକରି ଶ୍ରୀମତୀ ଭାରତୀୟ ନାରୀଜାତିର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟା ହୋଇ-ଅଛନ୍ତି । କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଏମ୍, ଏ, କ୍ଲାସ ଖୋଲିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀମତୀ ଏକକାଳୀନ ଅର୍ଦ୍ଧଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ଦାନକରି ଏକପକ୍ଷରେ ଯେପରି ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱାମି-ପାଦଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତା ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି , ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ସେପରି ଉତ୍କଳର ମହିଷୀ ସମାଜରେ ଆଦର୍ଶସ୍ଥାନୀୟା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ୧୯୧୮ ସାଲର ଉତ୍କଳ-ବ୍ୟାପୀ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଶ୍ରୀମତୀ ଯେଉଁ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ

କରୁଅଛନ୍ତି, ତାହା ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ପବିତ୍ର ନାମକୁ ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ କରିରଖିବ । ବିଗତ ଇଉରୋପୀୟ ମହାସମରରେ "ସେଣ୍ଟଜନ୍ ଏମ୍ବୁଲେନ୍ସ" ପାଣ୍ଠିକୁ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥଦାନ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ଚିରକାଳ ଅଙ୍କିତ ରହିବ ।

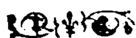
ସର୍ବୋପରି ଶ୍ରୀଛାମୁ ମୋହର ଶିଶୁକନ୍ୟାର ଜୀବନରକ୍ଷା କଲେ ଓ ଜୀବସଂସ୍ଥାନ କରି ମୋ ପ୍ରତି ଯେ ମାତୃକୋଚିତ ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇଛନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ଆଜୀବନ ଭୁଲିପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ସେହି ସହାନୁଭୂତିର କୃତଜ୍ଞତାରେ ପ୍ରତ୍ୟୁପହାର ଦେବା ପାଇଁ ଅନ୍ୟକିଛି ଦ୍ରବ୍ୟ ସମ୍ଭାର ନପାଇ, ମୋହର ସ୍ୱାମିଙ୍କ ରଚିତ ଏହି "ସମ୍ବଲ—ମନସା" ଖଣ୍ଡିକ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଶ୍ରୀକରକମଳରେ ସଭକ୍ତିରେ ସମର୍ପଣ କଲି । ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକାଟି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ଜୀବନର ଦୁଃଖାବସରରେ ମୋହର ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନାର୍ଥ ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ଏହି ସୂତ୍ରରେ ସମ୍ବଲପୁରର କେତେକ ଐତିହାସିକ ଓ ଭୌଗୋଳିକ ସ୍ଥାନ ସହିତ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମନାସିବାକୁ ସୁଯୋଗ ପାଇ ମାନସିକ ଶାନ୍ତିଲାଭ କରିଥିଲି । ମୋହର ସ୍ୱାମିଙ୍କ ଲିଖିତ ନାନା ପୁସ୍ତକ ପୁସ୍ତିକା ମଧ୍ୟରୁ ଏ ଖଣ୍ଡିକ ମୋହର ନିଜସ୍ୱ ! ସୁତରାଂ ଅତି ଏହାର ସମସ୍ତ ସ୍ୱତ୍ୱ ସହିତ ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କ ଗୌରବଜ ନାମରେ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ କଲି । ଇତି ।

ସୋହଣୀୟା (ବରଗଡ଼) ଫାଲ୍ଗୁନ ଶୁକ୍ଳ ପଞ୍ଚମୀ ବୁଧବାର ସମ୍ବତ୍ ୧୯୭୯ ସାଲ	ଶ୍ରୀଛାମୁଙ୍କର ଶ୍ରୀମତୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଦେବୀ ।

ଏହି "ସମ୍ବଲ—ମନସା" ଖଣ୍ଡିକ ମୋହର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ଶ୍ରୀମତୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ବଲ । ଏଥିରେ ମୋହର କୌଣସି ସ୍ୱତ୍ୱ ନାହିଁ ।

ଲେଖକ ।

ଭୂମିକା ।

ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଐତିହାସିକ ଓ ଭୌଗୋଳିକ ବିବରଣ ମନସାଗୁଡ଼ିକ
ପଦ୍ୟ ଛନ୍ଦରେ ଲିଖିତ ହୋଇ "ସମ୍ବଲ--ମନସା" ନାମଧାରଣ କରିଅଛି
"ସମ୍ବଲ—ମନସା" ର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ମନସା "[illegible]" ରେ ପ୍ରକାଶି
ହୋଇଥିଲା । ଭୂଗୋଳପାଠ ନୀରସ ପାଠ୍ୟଭୁକ୍ତ ଥିବାରୁ ତାହା ବାଳକମାନଙ୍କ
ମନୋଯୋଗ ଜନ୍ମାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମୁଁ ଏହି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେ
କରିଅଛି । ସ୍କୁଲ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ନିଜ ଜିଲ୍ଲାର ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ
ଜାଣିବାପାଇଁ ଶିକ୍ଷଣୀୟ ସ୍କୁଲମାନଙ୍କରେ ପାଠ୍ୟରୂପେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଅଛି । କୌତୁହ
ଛଳରେ ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସରେ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମାଇବା ମୋହର
ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏକାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ କେତେଦୂର କୃତୀ ହୋଇଅଛି, ତାହା ବିଜ୍ଞ
ପାଠକଗଣଙ୍କ ବିବେଚ୍ୟ ।

ଅଧିକ କେତେଗୁଡ଼ି ମନସା ପାଣ୍ଡୁଲିପିରୁ ଉଠିଯାଇନାହିଁ । "ସମ୍ବ
ମନସା" ପ୍ରତି ସାଧାରଣଙ୍କ ଅନୁରାଗ ଦେଖାଗଲେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସଂସ୍କରଣରେ ସେସ
ସନ୍ନିବେଶିତ କରିବାର ବାସନା ରହିଲା ।

ଉପସଂହାରରେ ଗଭୀର କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ପ୍ରକାଶ କରୁଅଛି ଯେ
ପରମ ମାନନୀୟା ବିଦ୍ୟାନୁରାଗିଣୀ ଶ୍ରୀମତୀ ମହାରାଣୀ ସାହେବା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁର ମହୋଦ
ଏ ପୁସ୍ତକର ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟଭାର ବହନକରି ମୋତେ କୃତାର୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଲେଖ ।

ମନସାଗଣତସୂତ୍ର ।

ମନସାଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନରେ ସାଙ୍କେତିକ ଅଙ୍କ ଦିଆଯାଇଅଛି । ମନୋ
ନୀତ ଲେଖି ଅଗରେ ସେହି ବିଷୟକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରଶ୍ନପଢ଼ି ପଚାରିବାରୁ ସେ ଯେ
ଜ ଜିର ମନସ୍ଥ ନାମ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନରେ ଅଛି କି ନା ? ଯେଉଁ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନରେ ସେ
ତାହା ଅଛି ବୋଲି କହିବେ, ସେହି ପ୍ରଶ୍ନର ସାଙ୍କେତିକ ଅଙ୍କ ମିଶାଇଲେ ଯେଉଁ ସଂଖ୍ୟ
ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେବ, ଉତ୍ତରରେ ଥିବା ସେହି ସଂଖ୍ୟାର ପଦ୍ୟଟି ପଢ଼ିଦେଲେ ମନୋଭି
ଲେଖି ସତ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ।

ସୂଚୀପତ୍ର

ମନସା	ପୃଷ୍ଠା
ପର୍ବତ ମନସା	୧
ନଦୀ ମନସା	୫
ସ୍ୱଚ୍ଛା ମନସା	୧୦
ଚମିଦାସ୍ତ୍ରୀ ମନସା	୧୬
ମାଫିଦାରୀ ମନସା	୧୮
ମହାତ୍ମା ମନସା	୨୦
ଦେବତା ମନସା	୩୧

—:o:—

ସମ୍ବଲ-ମନସା ।

ପର୍ବତ ମନସା ।

ରାଗ—ଚକ୍ରକେଳି ।

୧ । ସମ୍ବଲ[୧] ମାଳିସା ସୀମା ଭିତରେ । ମନାସ ପାହାଡ଼ ଗିରି ଉତ୍ତରେ ।
ପଥଙ୍ଗା ଲହରୀ ଲମ୍ବଡୁଙ୍ଗୁରି । ମଉଳା ଭଣ୍ଡାରୀ ଗଡ଼ ଢେଙ୍କାଳ ।
ବେଲପାହାଡ଼ ଯେ ବଡ଼ ସାହେବ । ଅବର ଏକ ପାହାଡ଼ ମୁନଶ୍ରୀର ।

୨ । ଝୁରଘାଟି ଲମ୍ବଡୁଙ୍ଗୁରି ବେନ । ବୁଢ଼ାରଜା ବାରପାହାଡ଼ ଯେତେ
ଲହରୀ ଢେଙ୍କାଳଗଡ଼ ଅବଶ । ବଡ଼ସାହେବ ଦେଖୁଲୁବା ଧର ।
ରୁମ୍ପୁ ମନାସିବା ଗିରି ପାହାଡ଼ । ଏ ଆଠ ମଧ୍ୟରେ ନଥିଲେ ଛାଡ଼ ।

୩ । ମୁଙ୍ଗେର ପାହାଡ଼ ଡୁବ୍‌ରିକେଲ । ଦେଖୁଲୁବା ବଡ଼ ସାହେବ ବେଲ ।
ସୁନାରି ପାହାଡ଼ ଢେଙ୍କାଳ ଗଡ଼ । ଦସ୍ୟୁଙ୍କ ଯନ୍ତ୍ରପୁ ବାରପାହାଡ଼ ।
ଏ ଆଠ ମଧ୍ୟରେ ରୁମ୍ପୁ କାନନ । ଅଛୁ ତ ନାହିଁ ବେଗେ କହ କନ ।

୧ସମ୍ବଲ—ସମ୍ବଲପୁର—ପ୍ରଥମ ରାଜା ବଳରାମ ଦେଓ ଶିମୁଳୀ ଗଛ ମୂଳେ ଦେବୀ ଦର୍ଶନ କରିଥିବାହେତୁ ଦେବୀଙ୍କ ନାମ ସମଲାଇ ଏବଂ ତାଙ୍କ ନାମାନୁସାରେ ସ୍ଥାପିତ ନଗରର ନାମ ସୋମଲାଇପୁର ହେଲା ; ପରେ ଅପଭ୍ରଂଶ କ୍ରମାନୁସାରେ ସେହି ନାମ ସମ୍ବଲପୁରରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । କେହି କେହି କହନ୍ତି, ମହାନଦୀର ଅପର ପାଶ ଚୁଡ଼ାଗୁଡ଼ା ଇଲାକା ଥିଲା । ରାଜା ବଳରାମ ଦେଓ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାହେତୁ ତାହାର ନାମ ସମ୍ବଲପୁର ହୋଇଅଛି । କାହାରି କାହାରି ମତରେ ସ୍ଥାନଟି ସମ୍ବଲ-ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଥିବାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ନାମ ଧାରଣ କଲା । ରାଜା ସୋମବଂଶୀୟ ଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଇଷ୍ଟଦେବୀଙ୍କ ନାମ ସୋମଲାଇ ଏବଂ ନଗରର ନାମ ସୋମଲାଇପୁର ହୋଇଅଛି ବୋଲି କେହି କେହି କହନ୍ତି ।

୮ । ବଡ଼ସାହେବର ମନ୍ତ୍ରୀ ଭଣଜା । ଦେଖୁଲୁ କା ମୁର୍ଖ୍ୟ କୁମାରଙ୍କା ।
ନୃସିଂହ ନାଥର ପର୍ବତ ନକର । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଭୂବନବଲ ଅନେର ।
ବେଲପାହାଡ଼ ଏ ପଠରୁ କୋଟେ । ମନାସିଲେ ବନ୍ଦେବ ମୁଁ ମୋତେ ।
ପର୍ବତ ପାହାଡ଼ ଝାଡ଼ ଡାଙ୍ଗର । ସମ୍ବଲପୁରରେ ଅଛି କେତେକ । ୯
ତାହୁଁ ତୋଡ଼ାଇଛନ୍ତି ତୋଡ଼ାପଦିର । ଗୋଡ଼ା ସିନା ହେ ଲୋଡ଼ା ଭ୍ରମର ।

ଉତ୍ତର

୧ । ଯେଉଁକି ନିସ୍ତାର ଦେଖି ଦେହକ । ଯେଉଁ ଅଛନ୍ତି ଗଲେ ଝରଣ ବାଟକ ।
ଉପରେ ରହିଛି ଯା କ୍ଷିତି ଦେଖ । ବାମ୍ଭୀ ଏକ ଯହିଁ ଅଛି ବାଟନ ।
ଖଣ୍ଡ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଘୋଷଲଡ଼ାଇ[୨] । ସାକ୍ଷାତେ ଦେଖିଯେ ଅଛି ଘୋଡ଼ାଇ ।
ଆରଣ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ କୁଳର ନେତା । ହୁମା ମହାଦେବ ମନ୍ଦିର ଶୋଭା । ୩
ତମ୍ଭୀ ପଟୁା ପାଉ ଯା ପଦତଳେ । କସନ୍ତ ଅଠା ବର୍ଷେ ବସନ୍ତିଲେ ।
ପପଙ୍ଗାପାହାଡ଼ ବାଙ୍ଗିକି ମନେ । ଦେଖ ଶୋଭା ଥରେ ନଟି ଖବନେ ।
୨ । ବାମଣ୍ଡା ବଣାଇକୁ ବେଲେ କେବେ । ବନ୍ୟହସ୍ତୀ ଥସି ଯହିଁରେ ଖେଳେ ।
ଘନ ବାଂଶବନ ଯା ପାଦଦେଶେ । ଗହଳି ପ୍ରଜାଙ୍କ କଟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।
ଉତ୍ତର ଗିରର ପୂର୍ବ ଅଞ୍ଚଳ । ଅବଲି ରହିଛି ଯେଉଁ ଅଚଳ ।
ହୁରୁ ଦେଖିଲେ ହଣେ ପଚ୍ଚପାଣି । ମନାସିଛ କହେ ସେହୁଁ ଘୋଷୀ ।
। ଯା ଗର୍ଭ ବଦାଗି ଚଞ୍ଚିନ ଯାଏଁ । ଚାହିଁଥିଲେ ଯାକୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ । ୪

---

୧ ଟୁରଭାଇ, ଖଇଁରୁଳଗାଡ଼ି, ଗୁଳା, କଣ୍ଡଲୀ ବକୁଲୀ, ବେନାଲପାଡଅଦ ।

୨ ବାବୁ ବନମାଳୀ ଗପ୍ତ ଖାନସମା କଳ ଗୁଣର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ବସାଇକେଲ (ଖେଡ଼ନ) ଜମିଦାରୀ ପାଇ ସେଠାରେ ରହନ୍ତେ ପୂର୍ବ ଜମିଦାର ଖଣ୍ଡସୈନ୍ୟ ଘେନି ଅକ୍ରମଣ କଲେ । ତେଣୁ ବାବୁ ଓ ଖଣ୍ଡ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପପଙ୍ଗାପାହାଡ ତଳେ ଲଢ଼ାଇ ହେଲା । ପରେ ଖାନସମାଙ୍କୁ ଖେଡ଼ନ କଦଳରେ ଘୋଷଣା ମିଲଲା

୩ଓଡ଼ିଶା ମହାରାଜା ଗଜପତି କୁମାର ବାମଲେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପନ କରି ଉକ୍ତ ମହାଦେବଙ୍କ କଲ୍ଲ ବସେଶ୍ୱର ନୋମାଙ୍କୁ ମନ୍ଦିରରକ୍ଷୋଗ୍ରା କରିଥିଲେ ।

୪ଠାକୁରନାମ ସୁନ୍ଦର ସାଏ । ସମ୍ବଲପୁରରାଜବଂଶୀୟ ସୁନ୍ଦରସାଏ ହଜାରିବାଗ ଜେଲରୁ ପଳାଇ ଅସି କମ୍ପଡ଼ୁଙ୍ଗରି ପାହାଡ଼ରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପାହାଣି ପଥର ଛଣ୍ଡୁ ପଥର ଯୋଗାଏ ଯୋବଣ ନୂଆ ଭିତର ।
ଶିଳ ଶିଳପୁଅ ଓଡ଼ନପେଡ଼ି । ଦେଉଳ ପଥର ଅଣାଯାଏ ଲୋଡ଼ି ।
ଚାଲନ୍ତା ମୂରୁତି ପ୍ରସ୍ତର ଆଣି । ସେଥିରେ ନାନା ମୂର୍ତ୍ତି ଗଢ଼ନ୍ତି ବଣାଣୀ ।
ସମ୍ବଲପୁରୁଁ ଆଗନ୍ତୁକ ଗଲେ । ସେ ଲାଗି ରହି ଦେଖିବ ଭଲେ ।

୪ । ଗନ୍ଧମାଦନ ବ ନାଁ ଶୁଣାଇ । ତାର ନାମ କିଏ ହେଲ ଶୁଣାଇ ?
ଓଡ଼ିଆ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ ତହିଁ । ଗାନ୍ଧି ଥିଏ ବୋଲଅନ୍ତି ସେ କହି ।
ଗନ୍ଧମାଳୀକୁ ଘଷିମାରିଲା ବାହରେ । ଯିବା ଲୋକେ ଦେଖିଥିବ ଯାଅନ୍ତେ ।
ସୁନ୍ଦର ପାହାଡ଼ ଥରେ କି ଗଲ୍ପ । ଜାଣିବା ଲୋକଙ୍କ ବୁଝ କେ ଗୁଡ଼ି ।

୫ । ସମ୍ବଲପୁର ଗଣ୍ଡ ପ୍ରଦେଶରେ । ଆଜାଡ଼ି ଏ ଯାଉ ପାଦ ଦେଶରେ ।
ବାଘ ଭାଲୁଙ୍କର ବଡ଼ାଗ ସ୍ଥାନ । ଯହିଁ ମୋ ସମ୍ପର୍କୀ ଲୋକେ ଘାଣ ।[1]
ଲୋକେ ଚନ୍ଦ୍ରଗିରି ମୁହସ୍ତାଳେ । ଭୁକ୍ତିରେ ଲେଖା ଯାଇଥିଲା ଘଟଣ ।
ବାପୁ ! ଅନ୍ୟ ଶୁଣିଲେ ସେ କଥା । ଗୁରେ ଘଡ଼ି ଅରେ ପାଣ୍ଡୁଅ ବ୍ୟଥା ।
ଯା ଦେଖାଇ ଥିଲ ହେଲ ନା ଗୁଡ଼ । ଦେଖିଛ ଏଣ୍ଡା ମୁଣ୍ଡେର ପାହାଡ଼ ।

୬ । ପ୍ରାଚୀନ ଧାତୁଣ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରାନ୍ତ । ବୋଲଥିଲ କେଉଁ ପାହାଡ଼ ଶାନ୍ତ ।
ସମ୍ଭଳ ନ୍ୟାସିନାକ ଯେ ଅଛି । ଭୂମି ପରେ ପ୍ରାନ୍ତେ ଦେଖିଛ ସାକ୍ଷୀ ।
ଦୁର୍ଗମ ଦୁର୍ଗ ଯେ ଅଛି କିଲ୍ଲା । ତା ଶୁଣ୍ଣା କଥା ଜନ୍ମ ନୂଆ ଭଲ ।
ଯାହା ନାମ କାହ୍ଲୀ ଅପି ଧରାଏ । "ଗୋ" ନାମ ସାର୍ଥକ କରିଥାଏ ।
ଶାଉଆଡ଼ି ପୂରବଙ୍ଗକୁ ଯେବେ । ସମ୍ବଲ କାଳୀ ରତେ ବାନ୍ଧିଲେ ।
"ଗନ୍ଧମାଳୁ" ହାଟଲ ଗଡ଼ୁ ଯାଚିଲେ । ଅଗ୍ରାମ୍ବ ଉଡ଼ାଇଲେ ସୁନ୍ଦରେ ।
ଯେଣୁ ବରୋମୁଳା ଚାର ବାଗନା । ଚିରକାଳ ପାଏଁ ଛନ୍ତି ମନା ।
ଶୁଣି ଅଛ ଯେବେ ତାଙ୍କୁ ସମାଏ । ପାହାଡ଼ ଥରେ ଦେଖି ଯାଅ ।

୭ । ଦେଖିଛ କି ପାହାଡ଼ ଶିଖଗଡ଼ । ତହିଁ ଦକ୍ଷିଣ ମୁଖେ ଝେଙ୍କାର ଗୁଡ଼ ।
ଭୁଜଙ୍ଗ ଆଗରେ ବାଜ ପାହାଡ଼ । ହେବଳ ଧାରରେ ଢେଉଁଥ ବାଡ଼ ।

୧ରେ. ରେ. ପଣ୍ଡିତ୍ ମଧୁସୂଦନ ପଣ୍ଡା ।

୨ବାରଗଡ଼ ପାହାଡ଼ର ସମାହାର ବାଦିପାହାଡ଼ - ୧୦୦ରେ ବାଇ ବର୍ଷ ତୋଳିଥିଲା । ଧାଡ଼ି ଉପରେ ତୋରି ଦୁର୍ଗ ଅଛି ।

୮ । ସିଦ୍ଧୁର ଅଗ୍ରତ ମୂର୍ତ୍ତିବର । ଅଛନ୍ତି ଯେବଣ ତିର୍ଥେ ସୁସ୍ଥିର ।
ଦୈତ୍ୟ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବଧିବା ପାଇଁ । ଜନମ୍ମ ଯହିଁ ନୃସିଂହ ଗୋସାଇଁ ।
ବନବାସ କାଳେ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବେ । ରହିବା ଚିହ୍ନ ଅଛି ପୋଖ ଠାବେ ।
ଶୁଣାଉଛି ଯହିଁ ଭୀମ ମଣ୍ଡୁଆ । ପାଷାଣରେ ପାଷାଣ ହୋଇଛି ଠିଆ ।
ନାସୃକା ପ୍ରପାତ[୧] ଝରିଛି ଯହିଁ । ନୃସିଂହ ପ୍ରପାତ ହେଉଛି ତହିଁ ।
ହସ୍ତି ହରିଣଙ୍କେ କରିଣ ଝଙ୍କାର । ଦେଖି ମନମୁଗ୍ଧ ହେବ ତୁମ୍ଭର ।
ପାପ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଡର । ସେ "ପାପ କ୍ଷରଣ" ଥାଉଁ ଅଦୂର ।
"ବୁଢ଼ା ପାରି" ଖାଇ କାକଙ୍ଗୀ ଫଳ । ପାପ ଦେଇ ଜ୍ୱର କର ବଦଳ ।
ନୃସିଂହ ନାଥର ପଦ୍ମ ତଳେ । ଲୋଟୁଥିଲେ ଚଳେବ ତାପସମୂର ।

୯ । ଯୋଏ ଇବ ସ୍ରୋତ ଯାର ଚରଣ । ସମ୍ଭାଳନ୍ତି ଯେହ୍ନି ବାଘ୍ର ଶରଣ ।
ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟେ ଯହିଁ ସଡ଼କେ । ତେଙ୍ଗାଳ ଷ୍ଟେସନ୍ ରହିଲା ଡାକେ ।
ଭଗ୍ନାଂଶ ଶବ୍ଦ ଭୁଗି ଇତ୍ୟାଦି । ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଯେହ୍ନୁ ଅଛି ସମ୍ବାଦ ।
"ନାଅଘରା"[୨] ବିଷେ କାଯର ଘନ୍ତ । ପବନର ଘର ଅଟେ ସେ ପଥ ?
"ମଉଳା-ଭଣଙ୍କା" ପାଷୂଲଯେବେ । ତେଙ୍ଗାଲୀ ଷ୍ଟେସନେ ଦେଖିବଲେବେ ।

୧୦ । ନିର୍ଜନ କୈଳାସ-ଶୃଙ୍ଗ ବିହାର । ଭେଟିବ ଶିବ ବଳେ ଶୃଙ୍ଗେ ଯାହାର ।
ଗିରି ଶୃଙ୍ଗେ ଭେଟି ଚରଣ ଯାଏ । ସୋପାନ ପଙ୍କ୍ତିକୁ ଶୋଭା ପାଏ ।
ଦେଖିଛି ଯେହ୍ନୁ ସମ୍ବଲ ପତ୍ତନ । ପୁଣି ଦେଖିଛି ସମ୍ବଲ ପତନ ।
ଦେଖିଲ ପୁଣି ତା ପରିବର୍ତ୍ତନ । ଦେଖିବ ପୁଣି ଯାହେବ ନୂତନ ।
"ଏକାଦଶ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ" । ଦେଖିଲ ବସ୍ତୁପ୍ରେ ଯେ ଗିରି ମଣି ।
ପର୍ବାଧିପ-ପସାହ-ଶଙ୍ଖ ଶବଦେ । ଭଞ୍ଜନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ବନେ ଯା ପଦେ ।
ଉତ୍ସବ ଯେବେ ଦେଖିବାକୁ ମନ । ସେଠାନେ ଉଠେ ଦେଶ ବୁଦ୍ଧାନ୍ଧ ।

୧୧ । "ଭିକ୍ଟୋରିଆ ଘାଟ" ଗୃହକୁ ବସି । ଦେଖନ୍ତୁ ନାଗରେ ଯାଶୋଭାଳନ୍ତି ।
ତହିଁ ଜବଅସ୍ତ ଏରି ଲୋଚନ । ଅସ୍ତାଚଳ ବୋଲି ଭାବଇ ମନ ।
ଝଲଲ ଅନଳ ଯାକି ଶୃଙ୍ଗରେ । ମହାରାଣୀ ଜୁବୁଲି ଉତ୍ସବଲେ । [୩]

---

[୧] ଏହି ଜଳପ୍ରପାତ ଅମେରିକାରେ ଅଛି ।
[୨] ମଉଳା ଭଣଙ୍କା ପାହାଡର ଉଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗର ନାମ "ବାଅଘରା" ।
[୩] ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କ ପଞ୍ଚାଶ ବାର୍ଷିକ ସ୍ମୃତିର ସ୍ମାରକ ଜୁବୁଲି ଉତ୍ସବ

ଧାଟିକା-ଦର୍ପଣେ ଦେଖି ବଦନେ । ସଦା ଯେ ରହଇ ଉଲ୍ଲାସମନେ ।
କରଗତ୍ରି ଯେବେ ଯିବ ସମ୍ବଲ । ବାଦମ ଦେଖିବ ସେ ଲବଣାଚଳ ।

୧୨ । ସୁରେନ୍ଦ୍ରଅଦ୍ରିଙ୍କ ଛତ୍ର ବିତାଇ । ଭ୍ରମିଲା ମେଘେର ଯାତ୍ରା ଛନ୍ଦ୍ରପାଇ ।
ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ରୁମ ଅପର ଭବାନ୍ଧି । —ଅନାଦରେ ଯେହୁ ଦଶେ ସୁହାଳ ।
ଦେଖିଲ ହଜେ ଯେ ଷଷ୍ଠିସ୍ଥ ବଳ । ମନାସିଛୁ ସେହୁ ଦ୍ରୁମଜଳ ।

୧୩ । ଗନ୍ଧପୁର ହାଗଟିରି ସୀମାରେ । ରହିଛୁ ଯେ ଅଧ୍ୟସ୍ଥ ମଣ୍ଡଳେ ।
ଦିବାନିଶି ଥାଇଁ ଧାତ୍ରୀସ୍ଥ ଯାନ । କରୁଛି ଯାର ଗୁଣକୀର୍ତ୍ତି ଗାନ ।
ଯହିଁ ବନଖଣ୍ଡେ ନୃସିଂହ ଶ୍ରୀ । ମନାସିଛୁ ସେହୁ ନେଲପାହାଡ଼ ।

୧୪ । ବୀବଧ " ଉଷୋକଣ୍ଠା " " ମୂଳୀ ନସି " । ରହୁଅଛି ଯେଉଁ ପାହାଡ଼ଚଡ଼ରି ।
ନୂଆଁ ନାମ ଶୁଣି ହୋଇବ ବାବା । ମନାସିଲ ବେଣୁଦେବଶୁକ୍ଳଗାଁ ।

୧୫ । ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଗେରି ପାହାଡ଼ ଢେର । ବାଛି ମନାସିଲ ବଡମାଟେର ।

—o—

ନଦୀ ମନସା ।

ରାଗ—ନାଟବାଣୀ ।

। ଅଙ୍ଗ, ମହାନଦୀ, ବୈଂଶଧାରୀ, ଭେଡ଼ନ । ଯାକୁ ଇଚ୍ଛାକର ମନାସ ବଦନ ।
ଦନ୍ତା, ଧ୍ୟାଇଁ ଛୋଟ, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ମାଳତୀ । ଏଥିଠାରୁ ଏକ ପାଇଛ କି ମତି ?

୨ । ଇବ, ଅଙ୍ଗ, ଖଚା, ଧ୍ୟାଇଁ, ଦନ୍ତା, ନଣ୍ଡ । ମନାସିଲେ ଏକ ଶାସ୍ତ୍ର ଦେବକଣ୍ଡ ।
ଷୁଧାଗିଛୁଳ, ମାଳତୀ, ଉତ୍ତାଲି । ଏ ଥିଠାରୁ ଏକ ଅଛି କାହ ଭଲି ?

୪ । କୁଲାଡ଼, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ଦନ୍ତା, ଗିରିଶୂଳ । ଖସ୍ତ, ଧ୍ୟାଇଁ ବୋଡ଼, ତେଲନଦାକୁଳ ।
ଭେଡ଼ନ ସହିତ ଏ ଅଠରୁ ଏକ । ମନାସିଛୁ କହେ କଷ ଛନ୍ଦ ଦେଇ ।

୮ । ଗିରିଶୂଳ, ଗଙ୍ଗ, ମାଳତୀ, ବୈଂଷାଳୀ । କୁଲଡ଼ି, ବ୍ରାହ୍ମଣୀ, ଅବର ଉତ୍ତାଲି ।
ଧ୍ୟାଇଁ ଛୋଡ଼ ସହ ଅଠର ନଈ । ତୁମ୍ଭ ମନ ମଧ୍ୟ ଏଥିଁ କି ଅଛଇ ? ।

ସମସ୍ତରେ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ଉପରେ ନାଠ କୁହାଯାଇ ଅଗ୍ନି ଜଳାଯାଇଥିଲା ।

ଉତ୍ତର ।

୧ । କଲେଣୀ ତରଙ୍ଗମୁଖା ରଙ୍ଗା" ଏ ଅଂଶର । ଯେଉଁ ମହାନଦୀ ବହୁଛି ପ୍ରବାଳ
ବସନ-ମାଳଗା ପାଷାଣ-ଝାଲଗା । ସୁସ୍ଥିରେଣୁ-ଗର୍ଭୀ ହୀରା-ପରବଳା । ?
ଉତ୍କଳ ସ୍ମରନ ସେବ ତରଙ୍ଗାୟୁକ୍ତ । କହ ନାମ ବାଛି ମନାସିଛ ଭଲ ।

୨ । ଉତ୍କଳ ସୁଅଦ ଗ୍ରାମ—ଶରପୁର । ପିଅନ୍ତି ଯାହାର ସଲିଳ ପ୍ରଚୁର ।
ମସ୍ତମେଘା ସୁସ୍ତରଙ୍ଗଣ୍ଡା ଧାରଣୀ । ମନାସିଛ କେହୁ କାବ ତରଙ୍ଗିଣୀ ।

୩ । ଶୁଭାଗାଏ ଜଳ-ବଳ ଅଳ ଅଙ୍ଗେ । ଦେ କରିଯାଇନ୍ତା ଶ୍ରୀ ସୁରଙ୍ଗଉଙ୍ଗେ ।
ପାଟଣା ସନୂଲ ଦ୍ରିଭ୍ରାଗ ସ୍ନାୟଣୀ । ମନାସିଛ ତୁମେ ସେ ଅଙ୍ଗ ତଟିନୀ ।

---

୧ । ମହାନଦୀ—ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାର ସାହାବାଦ୍ ନାମକ ସ୍ଥାନରୁ ବାହାରି ଚନ୍ଦ୍ରପୁର, ବିଳାସପୁର, ରାଜ୍ପୁର, ପଦ୍ମପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ସୋନପୁର, ବଉଦ, କଟକ ଦେଇ ବଙ୍ଗୋପସାଗରରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ଚନ୍ଦ୍ରପୁର, ପଦ୍ମପୁର, ସମ୍ବଲପୁର, ହୁମା, ସୋନପୁର, ବଉଦଗଡ଼, କଣ୍ଟିଲୋ ଓ କଟକ ସହର ମହାନଦୀକୂଳରେ ଅଛି । କଟକ ପାଖରେ ମୋହାନା ହୋଇ ତା ଉପରେ ରେଲଗାଡ଼ି ଚଳୁଅଛି । ସାତକୋଶିଆଠାରୁ ଉପରକୁ ନଦୀଗର୍ଭରେ ବହୁତ ପଥର ରହିଅଛି । ନଦୀକୂଳରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃକ୍ଷମାନ ରହିଅଛି । ସମ୍ବଲପୁର ପାଖରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅଷ୍ଟାମ୍ମୀ ମେଳା ବସୁଅଛି । ନଦୀବାଲିରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ପଥର ଓ ସୁନା ମିଳେ । ପୂର୍ବେ 'ହୀରାକୁଦ' ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ହୀରା ମିଳୁଥିଲା । ଏଣୁ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାଙ୍କୁ 'ହୀରାଚନ୍ଦ୍ରବାଦଶାହ' ବୋଲୁଥିଲେ ।

୨ । ଇବନଦୀ—ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାରୁ ବାହାରି ଯଶପୁର, ଗାଙ୍ଗପୁର ଓ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ମଧ୍ୟରେ ବହି ଯାଇ । ଠାରେ ମହାନଦୀରେ ମିଳିଅଛି । ସୁନ୍ଦରଗଡ଼, ବ୍ରଜପୁର, ଗାଙ୍ଗପୁର, ଉତ୍କଳ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଅଛି । ଇବ, ମହାନଦୀର କୋଟିଏ ବଡ଼ ଉପନଦୀ । ଏହାର ବାଲିରେ ସୁନାରେଣୁ ମିଳେ । ଝାରାମାନେ ଲୋକେ ସୁନା ବାହାର କରିଥାନ୍ତି । ଜଙ୍ଗଲମାନଙ୍କରେ ସୁନା ଥାଉଥାଏ । 'ଇବ' ସ୍ରୋତଠାରେ ପୋଲ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ୧୯୨୦ ସାଲରେ ଇବ ଉପକୂଳର ସ୍ଥାନରେ ଡ଼ି ** ଗୋଟି ଗ୍ରାମର ବହୁତ କ୍ଷତି କରିଥିଲା ।

୩ । ତେଲନଦୀ—ମୁକୁନ୍ଦପୁରରୁ ବାହାରି ପୁଲଝର, ବୁଢ଼ାସମ୍ବର, ପାଟଣା,

୪ । ସୁରଗୁଜା ଶଂଖକ୍ଷାଳ-ନନ୍ଦଳା । ଶିଳ ଖୋଲ ଯେଣୁ ଶୋଭନ୍ତି ମୁକ୍ତା ।
ଖଡ଼ିଆଳ ପାଟଣାର ମଧ୍ୟ ଭେଦିଣ । ସେ ତେଲନଦୀ ବକ୍ଷରେ ଶୋଭିଲେଣ ।
୫ । ବାମଣ୍ଡା ହିପିନ୍ଦୁ ଅଟଇ ଯେ ଉଦ୍ଭବ । ଜୀରାବାଣୀ-କଣ୍ଠ କରନ୍ତି ମୋହନ ।
ଯାଉ କୂଳେ ବାଧି ଭୂମିଣ କଡ଼ାଇ । ଥାଏ ସେଲ ଶୁଭଗୁଜାର ବଖାଇ ।
ଝାରସୁଗୁଡ଼ାକୁ ଚଳନ୍ତେ ଭେଦି । ସେ କେତେ ନଦେଶ ଖୋଲ କରିଥାଇ ।
୬ । ଦ୍ୱାଦଶ ଶୃଙ୍ଗରୁ ହୋଇ ଯେଉଁ ଜନ୍ମ । ସେ ଜନ୍ମଭୂମି କ୍ଷେତ୍ର ଅଳଙ୍କାର ।
ଅଟେ ସମ୍ବଲପୁରେ ବହି ଯାଏ ଯାରେ । ବାନ୍ଧିଲ ସେ ମହାନଦୀ-ତଳୀ ତୀରେ ।

ସମ୍ବଲପୁର ହୋଇ ଏହି ମହାନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଫୁଲଝରର ସୀମାରେ ଏହାର ନାମ ଶୁଙ୍ଗୀ । ପାଟଣାର ପୂର୍ବମହାରାଜା ହରିସିଂହଦେବ, ତାଙ୍କଭାଇ ବଳରାମ ଦେବଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗନଦୀ ଠାରୁ ମହାନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଦାନ କରିଥିଲେ । ବଳରାମଙ୍କ ଅଙ୍ଗ-ନଦୀର ଜଳାପଥର ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ଚିହ୍ନପୋତି ଏହଭାଗ କରି ଦେଇଥିଲେ ।

୫ । ତେଲନଦୀ—କଳାହାଣ୍ଡିରୁ ବାହାରି ସୋନପୁର ଟାଉନ୍ ନିକଟରେ ମହାନଦୀରେ ମିଶିଅଛି । 'ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ' ନାମକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶିବମନ୍ଦିର ଏହି ନଦୀ କୂଳରେ ଅଛି । ତେଲନଦୀ ବଉଦ ଓ ସୋନପୁର ରାଜ୍ୟର ସୀମାସ୍ୱରୂପ ହୋଇଅଛି ।

୬ । ଭେଡ଼ନ ନଦୀ—ବାମଣ୍ଡାରୁ ବାହାରି ବାମଣ୍ଡା, କୁଲବୀରା ଜମିଦାରୀ ଓ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଭିତରେ ବହି ରାମପୁର ପାରେ ଇବନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ପୂର୍ବେ ମୁହାଣ ନିକଟରେ 'ରାମଚଣ୍ଡୀ' ଦେବୀଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ମେଳା ହେଉଥିଲା । ଲପଙ୍ଗା ଓ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ମଧ୍ୟରେ ରେଲପଥରେ ପୋଲ ବନ୍ଧାହୋଇଅଛି । ଏହି ନଦୀ କୂଳରେ କେତେ ଗୋଟି ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ନଦୀ ତଟରେ ସମ୍ବଲପୁର ଓ ସୁରଗୁଜା ସେନା ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ସୁରଗୁଜା ରାଜା ହାରିଯାଇ ଇଷ୍ଟଦେବତା ଅନନ୍ତଶୟନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଯାଇଥିଲେ ।

୭ । ଜୀରା— ଫୁଲଝର ଓ ସମ୍ବଲପୁର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ବାରପାହାଡ଼ରୁ ବାହାରି ଲୁରୁମ ନିକଟରେ ମହାନଦୀରେ ମିଳିଅଛି । ବର୍ଷାକାଳରେ କେବଳ ସ୍ରୋତ ବହେ । ଏହାର କୂଳରେ ବରଗଡ ପତ୍ତନ ଅଛି । ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଥମ ରାଜା ବଳ-

୭ । ବାଉପାହାଡ଼ର ପାଦେଁ ଲଭି ଜନ୍ମ । ଯୋଉ ଯେ ଚେମଣ୍ଡା ଭେଡ଼ନ-ଚରଣ ॥
ଘାସ ସଙ୍ଗେ ମିଶେ ହୋଇନଗନନ୍ଦା । ବଗ୍ଭାଗୁଡ଼ା ପାଶେ ଦେଖସେନ୍ଦ୍ର ଦନ୍ତା ॥

୮ । କାଉଙ୍ଗ କୂଳରେ ମୁଗ ଉପୁଜାଇ । ଘର୍ଘରେ ରେହୁ ମିଶିଅଛୁ ଯାଇ ।
କେନ୍ଦୁଝର ପାଟ୍ନ-କୁଳଣ୍ଡା କୁ ଗଲେ । ତେ ସାନ୍ତ୍ରନଦୀ କି ଯାନ ହେବ ଭଲେ ।

୯ । ଘେଁଷ ଜମିଦାରୀ-ମେଖଳା ଭୂଷଣା । ଯା ପ୍ରବାହ ପାନ୍ତେ କରେ ଦ ଏ ମନା ।
ସେ ଘେଁଷାଲୀ ନଦୀ ଅଙ୍ଗ ସହଚରୀ । ମନାସିନ୍ଧୁ କାହ ମାନସେ ଭ୍ରମୁର ?।

୧୦ । ଯା କୂଳେ ଉଖ୍ରାଳ ଦୁର୍ଗର ଅସ୍ତି ଚିହ୍ନ । ଜଣାଇ ଦେଉଛି ଶାସ୍ତ୍ର, ଅସ୍ଥାସ୍ଥି ଚିହ୍ନ ।
ଯାଇଁ ନୀଳଲକ୍ଷ୍ଣ-ନୀଳ ସ୍ୱରୂପିଣୀ । ବାହ୍ନିଛୁ କ ସେହ ଉଖ୍ରାଳୀ ହ୍ରାଦିନୀ ?।

ସ୍ୱୟଂ ଦେବ ପ୍ରଥମରେ ବଗଗଡ଼ରେ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଘଟାକୂଳର ଅନତିଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଗଡ଼ର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅଦ୍ୟାପି ରହିଅଛି । ଲେଖକର୍ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ—'ରୋହିଣୀପୁର' ଘଟାକୂଳରେ ଅଛି ।

୭ । ଦନ୍ତା—ଏହା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ରନଦୀ ହେଲେହେଁ ସ୍ରୋତରବେଗ ପ୍ରବଳ ତର । ଅନେକେ ଏହିନଦୀ ପାର୍ଶ୍ୱ ହେବା ସମୟରେ ବୁଡି ମରିଅଛନ୍ତି । ଏହା ବାର ପାହାଡ଼ରୁ ବାହାରି ଭେଡ଼ନ ଜଳକୁ ଘୀଷ୍ମରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଚେମଣ୍ଡା ଓ ଭେଡ଼ନ ଦନ୍ତାକୂଳରେ ଅଛି । ଦନ୍ତାରୁ ଦକ୍ଷିଣ ରେଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳକୁ 'ପହଲପାର' କହନ୍ତି ।

୮ । ସାନ୍ତ୍ର —ବୋଡ଼େଲା ପାଖରୁ ବାହାରି ଜାଙ୍କରେ ପଡ଼ିଅଛି । ବୋଡ଼େଲା ଓ ପାଟ୍ନ-କୁଳଣ୍ଡା ସାନ୍ତ୍ର କୂଳ ଦେଇଅଛି । ସାନ୍ତ୍ରକୂଳରେ କାଉଙ୍ଗ ନାମକ ଗ୍ରାମରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମୁଗ ଉତ୍ପନ୍ନହୁଏ ।

୯ । ଘେଁଷାଳୀ—ସୋହେଲାରୁ ପଦ୍ମପୁର ଗଲେ ଏହି ନଦୀ ଘେଁଷ ନିକଟରେ ପାରି ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଘେଁଷାଳୀ ଅଙ୍ଗର ଉପନଦୀ ଅଟେ । ଯେଉଁ ନଦୀ କୌଣସି ନଦୀରେ ପଡ଼ଥାଏ, ତାକୁ ଉପନଦୀ କହନ୍ତି

୧୦ । ଉଖ୍ରାଳୀ—ବିଜେପୁର ଦେଇ ପଦ୍ମପୁର ଗଲେ ଉଖ୍ରାଳୀ ପାରି-ହେବାକୁ ହୁଏ । ଉଖ୍ରାଳ, ବିଜେପୁର ଜମିଦାରୀର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ । ଏହି ନଦୀ କୂଳରେ ଉଖ୍ରାଳ ଜମିଦାରୀର ପୂର୍ବରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ଅଦ୍ୟାପି ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ଗଡ଼ର ଚିହ୍ନ ଦେଖାଯାଏ ।

। ଜାନଗ୍ରା ସମ୍ବଲସୀମା ଠାବେ ଠାବେ । ଝଙ୍କାରଦ୍ୟ ଶୋଭେ ଭୃଙ୍ଗମାଳୀ ଶାଖେ ।
ନେତ୍ରା ଯା ଲୋଭୀ ସ୍ୱର୍ଗୁ ମାହେଶ୍ୱର । ସେ ମାଳତୀ ଯେତି ଉଲ୍ଲାସପୂର୍ଣ୍ଣିତ ।
୧୨ । କିଶିଣଙ୍କରୁ ଅତି ଏକ ଭାଗ । ଉତ୍ତରଭାଗରେ ଯେ ଭୂତିଙ୍କ ସଂଯୋଗ ।
ଦସ୍ୟୁ ସ୍ଥାପଦଙ୍କ ଆଶ୍ରମ ସଦନ । ସେ ସିଂହ ଯୋଲି ଭୟ ଦାରୁଣ ।
୧୩ । ଯା ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ ମୁଗ୍ଧ ଶବ୍ଦ ଭଙ୍ଗା ଥକେ । ମୁଖ ଦେବିଦାସ ସ୍ତନ ଦଶଗଣ ।
ଶାଠ୍ୟ ବୋଜିଲା ଯା ଜନଙ୍କ ଜନନୀ । ଲୋଭୀ ହେଲ ନେତ୍ରୀ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ।

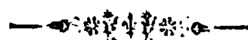
---

୧୧ । ମାଳତୀ—ଜାନଗ୍ରା ନାଲ ସମ୍ବଳ୍ପୁ ବାହାରି ଜାନଗ୍ରା ଓ ଖୋଲ୍ସା ସୀମା ଦେଇ ବହିଯାଇ ଶୋଲାବଳ ନିକଟରେ ମହାନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । କୁଦୋପାଲି ଓ ମାହେଶ୍ୱର ମାଳତୀ କୂଳରେ ଅଛି । ମାହେଶ୍ୱର ନିକଟରେ ନଦୀ ବକ୍ଷରେ ଲୁହା ହଣ୍ଡି ଯୋଗ କଡ଼ା ହୋଇଅଛି । ମାହେଶ୍ୱରରେ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଗୋଟିଏ ଶମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିର ଅଛି । କୁଦୋପାଲି ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜ ସୈନ୍ୟ ଧୁରେନ୍ଦ୍ର ସାଏ ଅଦକ୍ଷ ପରାଜିତ ଥିଲେ ।

। କୁଲ୍‌ଗି— ବାଉପାହାଡ଼ରୁ ବାହାରି ମହାନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ମ ହା ନ ଦୀ ସ ମ୍ବ ଲ ପୁ ର ଜିଲ୍ଲାକୁ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ବହୁଅଛି । ପ୍ରବାହ ଅନୁଯାୟୀ ମୁଖ କରି ଠିଆ ହେଲେ ଦକ୍ଷିଣ ହାତପଟ ନଦୀର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗ, ବାମହାତପଟ ଉତ୍ତରଭାଗ । ଏହି ଭାଗରେ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଦୁଇଟି ପ୍ରଗଣାରେ ବିଭକ୍ତ । ଦକ୍ଷିଣଭାଗ ପ୍ରଗଣାର କେତେକ ସ୍ଥାନ ସଦର ସବଡିଭିଜନ ମିଳିଅଛି । କୁଲରି ଜୋରର ଅବାନ୍ତର ବା ଗୁଡ଼ିଭାଗ ହାଟର ଉତ୍ତରରୁ ସଦର ସବଡିଭିଜନର ସୀମା ।

୧୩ । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ—ଏହା ନଦୀ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ ନାହିଁ । ଗାଙ୍ଗପୁର, ବଣାଇ ଦେଇ ବହିଥିବାରୁ "ସମ୍ବଲମନସା"ରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଶଙ୍ଖ ଓ କୋଏଲ ନାମକ ଦୁଇଟି ନଦୀର ମିଳନରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନାମଧରି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଅଛି । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀରେ ଯାନ ଯୋଗ ନେଲେ ଷ୍ଟେସନଠାରେ ରେଳପଥର ପୋଲ ଅଛି । ପୋଲର ଅଦୂରରେ କୋଏଲ ନଦୀକୂଳରେ ବେଦବ୍ୟାସ ତୀର୍ଥ । ଏଠାରୁ ନୀଳ ଓ ସ୍ଥିର ଜଳତଳ ଦେଖାଯାଏ । ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଏଠାରେ ବେଦବ୍ୟାସ ତପସ୍ୟା କରିଥିବାର ପ୍ରବାଦ ଅଛି । କବିବର ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ମେହେରେ 'ବେଦବ୍ୟାସ' ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ମନୋହର କବିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

୧୪। ଭାହୁକୁ ଦେଖ ଅଶିଗ୍ରିଭେଶ ଜଗଦଦେ । ଯେ ଗାଁକୁ ଅନଳ୍ପ ପେଟିଲ ତାହାରେ ।
ଚେହ୍ରା ସାଧନ ଲୁଙ୍ଗ ଶିତିଶୂଳ । ମହାଶିବଙ୍କୁ ସେହ ଷୁଦ୍ର ନିର୍ଝର ।
୧୫। ବାଉପାହାଡ଼ର ଚରଣ ଧୋଉଛ । ହ୍ରାଗ ପଲାଏ ନିତି ଭବାଦର ।
'ହ୍ରାଗ ଫିରି ଯାଏ, ହ୍ରାଗ ଫିରି ଯାଏ' । କେଖିଲ ସେ ହ୍ରାଗ ଛୋଡ଼ି ଯେ ବୋଲଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମଞ୍ଜରୀ ।

ରାଗ—ମଙ୍ଗଳ ଗୁର୍ଜରୀ ।

୧। ମହାସ ସ୍ୱଚ୍ଛେନ୍ଦ ଭାଇ ମାନଙ୍କେ ଭୁମ୍ରି ।
ଯାହାଥିଲା ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବାଦଶାହଙ୍କର ।
" ଅଟୋଳ ବାମଣ୍ଡା " ଅବା "ଅନ୍ତଥା ପାଟଣା " ।
" ସୁନା ମୁହାଁ ସୋନପୁର " ଭାବ ନୃତ୍ୟ ବଣା ।
ସମ୍ବଗଡ଼, ଗାଙ୍ଗପୁର, ବଉଦ, ଶଙ୍କଭ ।
ଚେହ୍ରୀଥିଲ ଯହିଁ ସ୍ୱତ୍ତ— ଦିବାଙ୍କ ବସତି ।
୨। ପାଲଲହଡ଼ା ବା ଗାଙ୍ଗ — ପୁର ନୂଆଁ ଗଡ଼ ।
ବାମଣ୍ଡା ଅବା ପାଟଣା ଢମ୍ପା ଖାଡ଼ିଗଡ଼ ।
ଚେହ୍ରାଖୋଲ ଝେହ୍ରୀଥିଲ ଯାକୁ ପାଖ ଭଲ ।
ବଡ଼ଦେବ ମହାଦେବ ଗୋଟିଏ କେବଳ ।
୩। ଧିଣ୍ଡିପୁର ରେଢ଼ାଖୋଲ ବାମଣ୍ଡା ଶଦ୍ଭ ।

୧୪। ଶିତିଶୂଳ—ଏହା ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀ; ବେଗାଁ ନିକଟରେ ଖଣ୍ଡନଦୀରେ ମିଶି ଅଛି । ସେଠାରେ ଅଶ୍ୱ ଶମ୍ଭୁ ଗୋଟିଏ ଶମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିର ଅଛି ।

୧୫। ହ୍ରାଗ—ବାଉପାହାଡ଼ରୁ ଆସି ମହାନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ଏହାର ସ୍ରୋତ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ବଡ଼ି ଅନ୍ଧ କନ୍ଦରରେ ଲୁଚିଯାଏ । ସେହି ଗୁହାକୁ ଅନ୍ଧାରଗ ଲାଗେ ହ୍ରାଗ ଛେଡ଼ ପଡ଼େ ।

ଷଣ୍ଡାଗାଣ୍ଡି ଯାକୁ ଯେବେ ଶାକୁଣ୍ଡ କିରୀଟ ।
ଚଢ଼ିଥିଲ ଦୁର୍ଗ ଗଡ଼, ଦେଖାଇଲୁ ଏବେ ।
ମନାସିଲେ ଲଙ୍ଘି ଦେବି ଲଙ୍କ ଭୂମି ଦେଶ ।

୮ । ବଣାଇ, ବଉଦ, ଗାଙ୍ଗ— ଲହିଡ଼ା ରିଙ୍ଗିତ ।
ଗାଙ୍ଗପୁର ଖଡ଼ିଆଳ [illegible] ।
ଅଠମଲ୍ଲିକ ନା ନାହିଁ— ଗଡ଼ ଯାକୁ ଧରି—
ପାଟଣା, ସୋନପୁର ଏବେ ଗଙ୍ଗପୁର ବାମୁଣ୍ଡା ।
ବୋନଇର ଦୃଗାଟେଲ [illegible] ।
ଅଠରଗଡ଼ ରାଜା ବଶ— ଧାଇଲ ଅଧୀନରେ ।
ରୋତାଖୋଲ ଯେ ଫୁଲ— ଦୂର ଏ ଦୂରନ୍ତ ।
କହିଥାଣ୍ଡ ଦୂର ସ୍ତ୍ରୀ— [illegible] ।
ଏମାନ୍ତୁ ସମ୍ବଲପୁର ଯାଇ [illegible] ।
ସେ ଭଳି ଦୁର୍ଗ ଦୋହଲ ଜାଣିବାକୁ ଛାଡ଼ି ।

ଓ ତିଲ ।

୧ । "ମୋହନମାଲ" ଦେଖିଲା ଧାଇଁ ଯାଉଥିଲା ।
ଗଙ୍ଗାଦାସ ଯାହାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ— ଗଡ଼ ରାଖ ନିଜେ ।
୨ । ଏବେହିଁ ସଂରେ ଭଳି [illegible] ଧାଇଁଛି ।
ଦେଖ ଗାଙ୍ଗରେ ରୋଗ ବନ୍ଧୁ ଦେଖିଲି ।

---

୧ । ସ୍ୱପ୍ନଗଡ଼—ସମ୍ବଲପୁରର ନାମୁରା ରୋଗା ମ, ସ୍ୱପ୍ନାରା ସ୍ୱପ୍ନଗଡ଼ରେ କେଳକ୍ଷେତ୍ର ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଓଡ଼ିଆ ଓ କନ୍ଧ ଜାତି ବହୁ ଅଛନ୍ତି ଏଠାର ରାଜା ବଳବନ୍ତ ବେହେରା ଦୁର୍ଗରୁ ରାଜା ମୁକୁନ୍ଦ କୃଷ୍ଣଦେବ ସିଂହଙ୍କ ସମୟରେ ସ୍ୱପ୍ନଗଡ଼ କିଏ ଅନେକ ଉଚ୍ଚ ହୋଇଅଛି । ପଚବର୍ଷ ପୂର୍ବରେ ଇଂରେଜ ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଉଦ୍ଧାର କୁ । ସ୍ୱପ୍ନଗଡ଼ର କୌଣସି ରାଜା ସମ୍ବଲପୁର ମହା- ରାଜାଙ୍କ ରାଜ୍ୟଶାସନରେ ବଳେଇ ରାଜାମାନ ହେଉଥିବାରୁ ବଳଗଡ଼ ନାମ ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ପାଇଥିଲେ । ସେହି ଦିନରୁ ବଳଗଡ଼ ରାଜା ସ୍ୱପ୍ନଗଡ଼ରେ ମିଶି ଯାଇଅଛି ।

୨ । ଗାଙ୍ଗପୁର—ସମ୍ବଲପୁରର ପଶ୍ଚିମ ଓ ନାମୁରା ରୋଗର ଘର ଏଠାର ରାଜା ସ୍ୱଗଡ଼ର ବଂଶଧର । ଗାଙ୍ଗପୁର ଓ ପୂର୍ବରେ ଲିଖାଯାଇ ହେଲା

୧ । ଅସ୍ତାପଳଗଡ଼ ଖଣ୍ଡା — ସୁନା ପୁଣ୍ଡ୍ରୀକ —
ସ୍ଥିତ ଦେଶ ଆଶାରେ   ବସନ୍ତ ଅଛ ।
୪ । ଉଦଳା ଭଣ୍ଡା ଦେବୀ   ଲୋହାଖଣ୍ଡ ଦେବେ ।
ମାଁ କଳୁ ଭେଟିଯାଅ   କୋଲାବିରା ଦେବେ ।

ପାଟଣାରେ ପ୍ରାପ୍ତ ପଥର । ସୁରଙ୍ଗଗଡ଼ ଦୋଳ ଦ୍ୱାର । ପ୍ରଧାନ ଦ୍ୱାର ଓ ଦୋର୍ଦ୍ଦ ଯୋଗେଶ୍ୱରରେ ବହୁତ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଛନ୍ତି । ଲୁଣୀଗଡ଼ ନଦୀ ସୁରଙ୍ଗ ମୁଖ ଅଛି । ୧୦ରେ ଏକଥାରେ ଥିବା ପଥର ବାହାରେ । ତାହା ତୁଙ୍ଗ, ଆଶୁ ଓ ପାଷାଣ ପଥର ମୂର୍ତ୍ତି ସମୁଦାୟ । ସାହାପୁରର ରାଜଦୀଠା ରାଜତ୍ୱ ସୂତ୍ରରେ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାଙ୍କ ବଂଶର ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ଓଡ଼ିଶା ପୂର୍ବ ରାଜ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧୀନ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାଙ୍କର ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ବହୁତ ପ୍ରାଚୀନ କୀର୍ତ୍ତି ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଦେଖାଯାଏ । ଜାଗ୍ରତ ଦେବୀଙ୍କରେ ... ମନୁଷ୍ୟ ଉତ୍ସବ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ।

୩ । ପାଟଣା—ପାଟଣା ସମ୍ବଲପୁରର ମୂଳପୀଠ । ପାଟଣାର ପୂର୍ବତନ ମହାରାଜା ରମେଶ୍ୱର ଦେବ, ତାଙ୍କର ଭାଇ ବଳରାମଙ୍କୁ ଅଞ୍ଚଳ ଦାନ କରି ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିଥିଲେ । ରମେଶ୍ୱର ଦେବ, ପାଟଣାର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜବଂଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପାଟଣାଗଡ଼ ରାଜଧାନୀ ଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜଧାନୀ ବଲାଙ୍ଗୀର । ଏ ସ୍ଥାନର ସ୍ଥାପନ ୧୧୯୯ ବର୍ଷରେ ହୋଇଥିଲା । ସୁନ୍ଦର, ଦୁର୍ଗ ଓ ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ ଅଛି । ଏଠାରେ ସମୀପ ପ୍ରାଚୀନ ଦେଉଳ । ପାଟଣାର ଗଡ଼ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଦୋହଲିଥିଲା । ପାଟଣା ମହାରାଜାମାନେ ଏକଶୃଙ୍ଗ ସିଂହ, ଅନେକ ଶୃଙ୍ଗ ଦେବୀ ଆରାଧନା କରନ୍ତି ।

୪ । କୋଲାବିରା—ଏହି ସୁନ୍ଦର ଅନୁପମ ପାହାଡ଼ । ପନ୍ଦରମାଣ ପାଳ ୧୨୯୮ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ । ସୁନ୍ଦର ପ୍ରାପ୍ତ ଦୁର୍ଗ ଆଉ ଛିଲା । କୋଲାବିରା ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏଠାରେ ଗିରିଶିଖରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭିତରୁ କେତେ ସଂଖ୍ୟା ଅଛି । ଘଞ୍ଚ ଜଙ୍ଗଲ ମାନ ଦେଖାଯାଏ । ୧୦୦ରେ ନାରକୀୟ ହାତୀମାନେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି । ଜାଣିଶୁଣି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୟାନକ ନଦୀ ଅଛି ଦେଖାଯାଏ । ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଗୋପୀନାଥ ଗୁରୁ ସୁନ୍ଦର କବିତାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଲଭିଥିଲେ ।

୧ । ମହାରାଜା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବୀର ମିତ୍ରୋଦୟ—
କେ. ସି. ଆଇ. ଇ ସୋନପୁରର ଜାଣନ୍ତୁ ସର୍ବ ।
୨ । ରେଢ଼ାଖୋଲ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ନାମ ରାଜ୍ୟର ।
ଭୂପତିଙ୍କ ଉପାଧି "ଚୌହାନ— ମଣି" ଯାହାର ।
୩ । "ପ୍ରଧାନ ପାଟ ପ୍ରଭାତ ବାମଣ୍ଡା ଭୂମି ।
ଭୂପତିଙ୍କ ତ୍ରିଭୁବନ ଦେବେ ଦେଖ ଭାଇ ।
୮ । "ଅଠ ମଲ୍ଲିକେ ଚୌହାନ— ରତ୍ନ" ଯଶବନ୍ତ ।
ଉପାଧି ତାଙ୍କ ଠୋରେ ଜାଣିଥା କହନ୍ତି ।

---

୧ । ସୋନପୁର —ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମରେ ମହାନଦୀ ତଟରେ ସୋନପୁର ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପରିମାଣଫଳ ୯୦୬ ବର୍ଗମାଇଲ । ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା । ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଦୁଇଲକ୍ଷ ତିନି । ମହାନଦୀ ଏହି ରାଜ୍ୟର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବାହିତ । ରାଜଧାନୀ ସୋନପୁରରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ ମହାଦେବଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ପୂର୍ବକାଳ ସୋମବଂଶୀ ରାଜାମାନେ ଅନେକ ଦିନ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ଏହାର ଅଧିକାଂଶ ଭୂମି ସେମାନଙ୍କ ତାମ୍ରଶାସନ ଓ ଶିଳାଲେଖ ମିଳୁଅଛି । ସୋନପୁର ବର୍ତ୍ତମାନ ଚୌହାନ ରାଜାମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଏବଂ ସେମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ଠାରୁ 'ମହାରାଜା' ଉପାଧି ପାଇଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜାଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣନାମ ହେଉଛି—ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମିତ୍ରୋଦୟ ସିଂହଦେବ, ଧର୍ମନିଷ୍ଠ, ଗୁଣଗ୍ରାହକ, K. C. I. E, M. R. A. S. ମହାରାଜା ଓ ଭୂଲଃ ଚମ୍ପ ।

୨ । ରେଢ଼ାଖୋଲ—ପରିମାଣ ଫଳ ୮୩୩ ବର୍ଗମାଇଲ , ରାଜସ୍ୱ ଅର୍ଦ୍ଧ ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ ଟଙ୍କା । ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ୬୦ ହଜାର । ଏହା ରାଜ୍ୟରେ ଅଛି । ରାଜାଙ୍କ ଉପାଧି 'ଚୌହାନମଣି' ।

୩ । ବାମଣ୍ଡା—ବାମଣ୍ଡାର ରାଜାମାନେ ଦେବଗଡ଼ । ପରିମାଣ ଫଳ ୧୯୮୮ ବର୍ଗମାଇଲ , ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରାୟ ଦୁଇଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା । ଲୋକ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ଲକ୍ଷ । ରାଜାମାନେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀ ପାଟଣାରୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରଧାନର ନାମ "ପ୍ରଧାନ ପାଟ" । ଏଠାରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରୁଅଛନ୍ତି । ବାମଣ୍ଡାର ରାଜାମାନେ ଏଣୁ କରି "ମୁକୁଟଦେବ" ଅନ୍ୟମାନେ "ତ୍ରିଭୁବନଦେବ"

୯ । ନରସିଂହ ନାମେର   ମୋହନ ଧାରେ ।
ବଡ଼ମ୍ବା ନୃପତି ହେଲେ   ସେ ଅଂଶ ପିଆଇ ।
୧୦ । ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ ନେତୃତ୍ୱ   ଯେତି ... ଅଂଶ ।
ପାଲଲହଡ଼ା ହୋଇଛି   ଯୋଗ ପାଲବଂଶ ।
୧୧ । "ବେଦ ବ୍ୟାସ" ଦର୍ଶନରୁ   ଭଲ ଯେବେ ମନ ।
ରାଜପୁର ନାଗରାଜୁ   ଚଳନ୍ତେ ବନ୍ଧନ ।
୧୨ । "... ଦେବ, ... " ଏ ରାଜ୍ୟ ଦେଶ ।
ଉଣାଇ ଜାଣୁ ... ପାଟକ୍ରମେ ଯୋଗ ।

ଉପାଧି ଧାରଣ କରନ୍ତି । ... ସର୍ବୋତ୍ତ ବାସୁଦେବ-ମୂର୍ତ୍ତି—
ତାଙ୍କ ସମୟରେ ବାଙ୍ଗଳା ... ଉନ୍ନତ ହୋଇଅଛି ।

୮ । ଅଠମଲ୍ଲିକ—କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୭୩୦ ବର୍ଗମାଇଲ, ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଜାତିରେ ... । କେହି କେହି "ଅଠମଲ୍ଲିକ ... ରାଜା" ବୋଲି ଅଠମଲ୍ଲିକ କଥା କହନ୍ତି ... ପାଇଁ ... ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି ।

୯ । ବଉଦ—ବର୍ତ୍ତମାନ ବଉଦ ରାଜ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୧୨୬୪ ବର୍ଗମାଇଲ । ଖଣ୍ଡମାଳ ... , ବଉଦର ଅଂଶ । ବଉଦର ପୂର୍ବତନ ରାଜା ... ପାଇଁ ତାହା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କୁ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେହି ଦିନରୁ ଖଣ୍ଡମାଳ ଅନୁଗୁଳ ଜିଲ୍ଲା ସବଡିଭିଜନ ରୂପେ ରହିଅଛି । ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜା ବଳିଆର ସିଂହ ୧୨ ବର୍ଷ ବଉଦ ଦୁର୍ଗ ... ବଉଦ ରାଜ୍ୟ ହସ୍ତଗତ କରିଥିଲେ ।

୧୦ । ପାଲଲହଡ଼ା—ଯେପରି କେନ୍ଦୁଝର ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା, ସେପରି ପାଲଲହଡ଼ା କେନ୍ଦୁଝରର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ଏଠାରେ ପାଲବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରନ୍ତି । ଏ ରାଜ୍ୟର ପରିମାଣଫଳ ୪୫୨ ବର୍ଗମାଇଲ ।

୧୧ । ତାଳଚେର—ଏ ରାଜ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୨୯୯ ବର୍ଗମାଇଲ । ... ଲକ୍ଷରୁ ଅଧିକ । ... ଜମିଦାରୀ ... ରାଜା ... । ଏ ରାଜ୍ୟରେ ... ତୀର୍ଥ ରହିଅଛି । ରାଜା ... ବଂଶୀୟ । ଉପାଧି 'କ୍ଷୀରଦେବ' ।

୧୨ । ବଣାଇ—ବଣାଇ ରାଜ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରଫଳ ୧୨୯୬ ବର୍ଗମାଇଲ । ଏ

୧୩ । ଖରିଆ ଗଡ଼କୁ ଯେବେ କରିବ ଗମନ ।
ଗଣ୍ଡ ବଂଶୀ ନୃପତିଙ୍କେ ପାଇବ ଦର୍ଶନ ।
୧୪ । ଖାମ୍ବପଡ଼ା ନୂଆଁଗଡ଼ ନଅଶିଅ ସାଥ ।
ବେନ୍ଦ୍ରା ନୂଆଁଗଡ଼ ଦେଖ ରାୟପୁର ପାଥ ।
୧୫ । ଏ ମୂଳ ଓଡ଼ିଆ ରାଜା ଦେଖ ଚଢ଼ୀଥଳେ ।
ମଣ୍ଡିତ ଯେ ରାଜ୍ୟ, ରାଜା—ସାମନ୍ତ-ଶ୍ରେଣୀମାଳେ ।

—•✱⁐✱•—

ରାଜ୍ୟର ରାଜାମାନେ ଏକପାଖେ "ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ" ଅନ୍ୟପାଖେ "ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ" ଉପାଧି ଧାରଣ କରନ୍ତି ।

୧୩ । ଖଣ୍ଡି—ଏଠାରେ ଗଣ୍ଡବଂଶୀୟ ରାଜାମାନେ ରାଜତ୍ୱ କରନ୍ତି । ଏ-ରାଜ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ।

୧୪ । ବେନ୍ଦ୍ରାନୂଆଁଗଡ଼—ଏହି ରାଜ୍ୟ ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନରେ ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଜମିଦାରୀ ରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଜମିଦାରୀରେ ବହୁତ ଓଡ଼ିଆ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି ।

୧୫ । ଚଢ଼ୀଥଳ—ଏହା ପାଟଣାରାଜ୍ୟର ପୂର୍ବେ ଏ ଅଂଶ । ପାଟଣାରାଜାଙ୍କର ଜଣେ ଭାଇ ଭାଗ ପାଇ ଏହି ରାଜ୍ୟର ରାଜବଂଶ ସ୍ଥାପନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଚଢ଼ୀଥଳର ସଂସ୍କୃତ ନାମ କଟିଳାଥଳପୁ । ଏଠାର ପୂର୍ବରାଜାମାନେ ଉତ୍କଳସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଇଂରାଜ ଶାସନରେ ଚଢ଼ୀଥଳ ରାଜ୍ୟ ରାୟପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଜମିଦାରୀ ରୂପେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ଉକ୍ତ ୧୫ଟି ରାଜଗଡ଼ା ଫୁଲଝର , ବୁଢ଼ାସମ୍ବର ଓ ବୋରଗଡ଼ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବରଗଡ଼ ଏହି ଛଅଟି ରାଜ୍ୟ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ଥିଲା ।

ବରଗଡ଼ର ରାଜା ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ରୋହ କରିଥିଲେ । ସମ୍ବଲପୁର ରାଜା ମହାରାଜାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ବରଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ପାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଫୁଲଝର ଓ ବୁଢ଼ାସମ୍ବରର ରାଜାମାନେ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ବିଦ୍ରୋହ କରିବାରୁ ସରକାର ଉକ୍ତ ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ଜମିଦାରୀ ରୂପେ ପରିଣତ କରିଦେଲେ ।

ଜମିଦାରୀ ମନସା ।*

ରାଗ — ରାମକେରୀ ।

୧ । କୁଲବାରା, ପାଟକୁଲୁଣ୍ଡା, ଲଇଡ଼ା, ରାଜପୁର ।
ବରପାଲି, କୁଡ଼ାବଗା, ଯେ ଖର୍ସଲ, ବିଜେପୁର ।

୨ । ରାମପୁର, ବୋଡ଼ାସମ୍ବର, ବିଜେପୁର, ଲଇଡ଼ା ।
ରାଜପୁର, ଖରସଲ, ଯେ ମଚିଦା, ଶିରିଗିଡ଼ା ।

୩ । ପାଟକୁଲୁଣ୍ଡା, ଖରସଲ, [illegible], ଲୋଇସିଙ୍ଗା ।
ପାହାଡ଼ଶିରଗିଡ଼ା, ଘେଁସ, ଲଇଡ଼ା, କୁଡ଼ାବଗା ।

୪ । ବଡ଼ଲୋଇସିଙ୍ଗା, ଭେଡ଼ନ, ଲଇଡ଼ା, ରାମପୁର ।
କୁଲବାରା, କୁଡ଼ାବଗା ଯେ, ମଚିଦା, ରାଜପୁର ।

ଉତ୍ତର ।

୧ । ରାୟବାହାଦୁର ସେ ନୃପଲାଲ ସିଂହ ରାଜନ ।
ସୋମବଂଶୀ କବି ମୁକୁନ୍ଦ ବର୍ପାଲି — ମଣ୍ଡନ ।

୨ । ପାପହରଣ, ଶ୍ରୀ ନୃସିଂହ — ନାଥ ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ।
ରାୟବାହାଦୁର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ତହିଁ ଈଶ୍ୱର ।

୩ । “ବାରଣୀ” “ଉତ୍ସବ” ବୋଲନ୍ତି ବିଜେପୁରକୁ ଲୋକେ ।
ମଣ୍ଡନ୍ତି ସେ ପୁର ଶ୍ରୀସଙ୍କର୍ଷଣ ନନ୍ଦ — ଅଲୋକେ ।

୪ । କାଂଶ୍ୟାଂଶବଂଶଜ ସଙ୍କେତ ଉପାଧି ମାନ ସିଂହ ।
ଘେଁସ ଜମିଦାରୀ ମଣ୍ଡନ୍ତି ହୋଇ ସ୍ଥିର ନାମ୍ବୃପ ।

---

* ମହାରାଜାଙ୍କ ଅମଳରେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଦୁଇପ୍ରକାର ଜମିଦାର ଥିଲେ । ୧ । ଦଣ୍ଡପାଟ ବା ବଡ଼ ଜମିଦାର ; ୨ । ଗଡ଼ଜାତ ବା ସାନ ଜମିଦାର । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ବିଜେପୁର, ଘେଁସ, ପାଟକୁଲୁଣ୍ଡା, ଭେଡ଼ନ, ଜନକବାଗ (ଖରସଲ), ପାହାଡ଼ଶ୍ରୀଗୀଡ଼ା ୬ ଟି ଦଣ୍ଡପାଟ ଥିଲେ । ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ଗଡ଼ଜାତ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ତାହା ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ଜମିଦାରୀ ରୂପରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ବରପାଲିର ଜମିଦାର “ଟିକା” ବୋଲି ଜଣାଯାଉଥିଲେ ।

କୁଲବାରା, ରାମପୁର, ରାଜପୁର କୁଡ଼ାବଗା, ମଚିଦା, ଲୋଇସିଙ୍ଗା, ଲଇଡ଼ା ୭ ଟି ଉତ୍ତର ଦିଗର ଦଣ୍ଡପାଟ ଥିଲେ ।

୫ । ରମ୍ୟ ଗନ୍ଧମାଦନ ଉପର   ପାଣ୍ଡୁ କୁଳ୍ୟା ନାମେ ।
ଗଣ୍ଡ ବଂଶ ଏକ ବସନ୍ତି   ସେ ନଦୀ ପାର୍ଶ୍ୱ ଗ୍ରାମେ ।

୬ । ବାର ପାହାଡ଼ ପାଦଦେଶେ   ପାହାଡ଼ ଶିଖରେ ।
ଗଣ୍ଡବଂଶୀ ଜମିଦାରଙ୍କ   ଥାଇଁ କରନ୍ତି କ୍ରୀଡ଼ା ।

୭ । ଅମ୍ବାଭୋନା ବାଟେ   ଜନକ ବାନ୍ଧ ଦେଖିବାପାଇଁ ।
ଟେଙ୍ଗଲ ଯା ଅନ୍ୟନାମ   ଖଣ୍ଡ ନାପୃଷ୍ଠ ଯହିଁ ।

୮ । ବସାଇ ଜେଲରେ   ବସାଇ ଗଡ଼ ଗଣ୍ଡ ନୃପତି ।
ଦନ୍ତାକଦା ତଟେ ଭେଡ଼ନେ   କରନ୍ତି ବସତି ।

୯ । ଉତ୍ତରଦିଗେ ଜଙ୍ଗଲ   (କୁଲବାରା) ପ୍ରଧାନ ।
ଶ୍ରୀଲ ନୃପଲାଲ   ସିଂହଙ୍କର ଯହିଁ ଅସ୍ଥାନ ।

୧୦ । ରାମପୁରେ ରାମଚଣ୍ଡୀଙ୍କି   ଯାଇ ଦର୍ଶନ କର ।
ସେଖାନେ ପଥର କୋଇଲା[୧]   ଲୌହ ଅଛି ବହୁତ ।

୧୧ । ସୋମବଂଶୀ ରାଜକୁମାର   ଶ୍ରୀ ମଧୁକରସାଏ ।
ସତ୍ତ୍ୱ ବାହାଦୂର ସୁବଳ୍ପା   ସେ ଆଲମ୍ବୁନ ରାଏ ।

୧୨ । ଗଡ଼ ଲୋଏ ଶିଙ୍ଗାନାମରେ   ଏକଟିଏ ଜମିଦାରୀ ।
ଗଣ୍ଡବଂଶୀଜଣେ ଅଛନ୍ତି   ତହିଁର ଅଧିକାରୀ ।

୧୩ । କୁଡ଼ାବଗା ଯାଗା   ମନାସି ଅଛୁ କ ଶଧପାଇ ?
ଗଣ୍ଡ ବଂଶ ଏକ ଅଛନ୍ତି   ତହିଁର କର ସାଇଁ ।

୧୪ । କୁଲବାଗା, ବୋଡ଼ାମ୍ବୁଦ,   ବରପାଲିଙ୍କ ବହା—
ଦର, ବହୁବାଲୁ ମନାସି'   ଅଛି କ୍ଷପାନ୍ତରା ? ।

୧୫ । ଲଇଡା ଖାଲସାରାମରେ   ଜମିଦାର ରହନ୍ତି ।
ଗଣ୍ଡ ବଂଶର ଯେ ନାମଙ୍କୁ   ଗଉରବ ବହନ୍ତି ।

—•O>§<O•—

---

୧ । ସମ୍ବଲପୁରର ପ୍ରାୟ ୬ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ହୀରାକୁଦା ସାମାନ୍ୟ ପାହାଡ଼ ନିକଟରେ କୋଇଲାର ଖଣି ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ତହିଁରୁ କୋଇଲା ବାହାର କରାଯାଉଅଛି । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ "ସମ୍ବଲପୁର—ହୀରାଗଡ଼ କୋଲକୋମ୍ପାନୀ"ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଅଛି ।

ମାଳିଦାଙ୍କ ମନସା ।

ରାଗ—ମୁଖବରବାଣୀ ।

୧ । କେଦାରନାଥ, ଶାବନ । ଦୋଳଶୁକ୍ଳାରେ କେଲେଃ ସ୍ନାପନ ଯେ ।
ରୋହିତା ସବ ପ୍ରଧାନ । ସୁଜନେ ହେ ।
ଜଗନ୍ନାଥ ଦେବତା । ସ୍ନାନ ବେଳେ ଯୋଗ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯେ ।
ଶୟନ ଏକାଦଶୀ ତା । ସୁଜନେ ହେ ।
୨ । ଶାବନ, କାଁସ୍ୟପୂର । ବଳାହାର, ସ୍ନାନ କାଞ୍ଚ ପୁର ଯେ ।
ଯତାରେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର । ସୁଜନେ ହେ ।
ଦୁଇଟି ଜଳଭଙ୍ଗା । ମାର୍ଗଶିର ବୋଲି ନୋହିବ ବଙ୍ଗା ଯେ ।
ସାଳମାଙ୍କ ଦାରି ଯାଗା ସୁଜନେ ହେ ।
୪ । ତନ୍ତୁଳ, କଳଶ ବଙ୍ଗା । କାର୍ତ୍ତିପୁର, ଶାବନ, ଗୁଡ଼ଭଙ୍ଗା ଯେ ।
ମନାବ କୋଡ଼ିଏ ଯାଗା । ସୁଜନେ ହେ ।
କେଦାରନାଥ, ଠେମଙ୍ଗା । କପୂରପୁର ଦାଳମାସିଅରା ଯେ ।
ମନାବ କୋଡ଼ିଏ ଘରା । ସୁଜନେ ହେ ।
୮ । ଶାବନ, ଝାମଗୁଣ୍ଡା । ଗାନସ୍ତବକା ସେ ବାବୁଶିଣ୍ଡା ଯେ ।
ଶିଣ୍ଡାକନ୍ଦ ସେ ଗଣ୍ଡା । ସୁଜନେ ହେ ।
ଶ୍ରୀକେଦାରନାଥ ସ୍ନାନ । —ବହକେଶବଙ୍କ ମହାନନ୍ଦ ଯେ ।
କାର୍ତ୍ତିପୁର କାର୍ତ୍ତିସ୍ନାନ । ସୁଜନେ ହେ ।
ଠେମଙ୍ଗା, ଗଣ୍ଡାମଣ୍ଡ । ଏଥଠାରୁ ଯାହା ଲୋଡ଼ା ଭୂମି ଯେ ।
କହିଦେବ ସ୍ଵପ୍ନେଶ୍ଵର । ସୁଜନେ ହେ ।

ଉତ୍ତର ।

୧ । ବାବୁ ବନମାଳୀରାଏ । ଜାନଯଦ୍ୟା ଯାର ଉପାଧ୍ୟଶୋଭେ ଯେ ।
ବୋଷତା ମାଳି ସେ ପାଏ । ସୁଜନେ ହେ ।
ଅଠର ଗଡ଼ ଅଠଭ । ଗ୍ରାମ ମାଳିବୃତ୍ତି ଥିଲ ଯାହାର ଯେ ।
ସେ ଗାନସମ୍ବ ବନ୍ଧର । ସୁଜନେ ହେ ।

୧ । "ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖବଦନ ଟିକା । ସମ୍ବଲପୁରିଆମାନେ ଗାଇଥାନ୍ତି ଯେ ।
ବାଲିକା ଦାସୀର ଝିଅ" । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୨ । ଛାଞ୍ଚିନା ଛାଡ଼ିବା ଆମୋଦର । ଚାହିଁ ପିଅ ମଦ ମୁଁ ପଢ଼େଶ୍ୱର ଯେ ।
ସେ ବନଗତିରେଶ୍ୱର । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୩ । "ଦେଶୀ ସ" ଦେବାଦ୍ଭୁ ଯନ୍ତ୍ର । ଦନ୍ତବଶାନ୍ତ ବଜାଇବାଯାଇ ଯେ ।
ପଡ଼ିଆନାଚିତ୍ର ଲାଗି । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୪ । ସମ୍ବଲପୁର ମହନ୍ତେ । ଗନ୍ଧାମୃତ ସକଳ୍ପ ଯେତେ ଯୋଗେ ଯେ ।
ନ ଜାଣେ ଶୁଣିଭଞ୍ଜନି ? ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୫ । ନାମଗୁଣି ପିଠାଭୋଗ । ଆଗଛାନକଥା ଗାଲହୁଲ ଯେ ।
ବାଜିଲ ବେଣୁ ଚଲୁଲି । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୬ । ଭବନ୍ତସୁର ଶାସନ । ମହାରାଜା କପୂରଙ୍କ ନିର୍ବାଣ ଯେ ।
ଦିଗ ଦେଖାଇବ ଲୁଣା । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।[1]
୭ । ପୂର୍ଣ୍ଣି ସ୍ୱରର ବଜାଇବେ । ତନ୍ତ୍ରଅନ୍ତ ବାବୁ ଡଗୁଲ ଯାଜ୍ଞେ ଯେ ।
ବାବୁ ଭଜନ ଭଣ୍ଡି ନବେ । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।
୮ । "ଗଣ୍ଡମାଲ୍ଲ ଉଲ୍ ଗୁଲାନ୍" ସୁନ୍ଦରସାଏଙ୍କ ଭୂମ୍ୟ ବିଜାଣ ଯେ ।
ଖିଣ୍ଡା ବାନ୍ଧିଥିଲ୍ଲାନ । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।[2]
୯ । ଭଜନଦାସଙ୍କ ଟେଲିବାଡ଼ି । ଧୋବ ଗୁଣ୍ଡୁଅଙ୍କୁ ଦେଖିଲୁ ଥାଉ ଯେ ।
ଭଦ୍ର ଧର୍ମଶାଳା ଦେଉ । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।[3]
୧୦ । ଟ୍ରେନରେ ଯିବାକୁ ବଲେ । ହାମ୍ଭର ବାକ୍ୟ ଦେଖି ଯାଉ ଭଲେ ଯେ ।
ପୂର୍ବ ଉତ୍ତର ଅଞ୍ଚଳେ । ମୁକୁନ୍ଦ ହେ ।

---

୧ । ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜା ଛତ୍ର ନୃସିଂହ, ଦେବନ୍ତ ଶାସନ ବସାଇଥିଲେ ।

୨ । ଖିଣ୍ଡାର ମହାରାଜ ସୁନ୍ଦର ସାଏ (ମୁକୁନ୍ଦ), ଉଦନ୍ତ ସାଏ, ଧ୍ରୁବ ସାଏ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସାଏ, ଜାଜ୍ୱଲ ସାଏ, ଛବିଲ ସାଏ ଓ ମେଦିନୀ ସାଏ-ସାଙ୍ଗରେ ସମ୍ବଲପୁର ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ଗୋଳମାଳ କରିଥିଲେ । ଏହି ଗୋଳ-ମାଳ ସୁନ୍ଦରସାଏ ଉଲ୍ ଗୁଲାନ୍ ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

୩ । ଧୋବଗୁଣ୍ଡା ନିବାସୀ—ବାବୁ ବାଳୁକେଶ୍ୱର ଚାନ୍ଦ୍ରେଙ୍କ ଧର୍ମଶାଳା ।

୧୧ । ସମ୍ବଲେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଦୋଳ । ଛମା ଶିଂଘରି ଦେଖି ଯେ ନାହିଁ ଯେ ।
ତାଠାରୁ ଅଧିକା କାହିଁ ? ସୁଜନେ ହେ ।
୧୨ । ସମ୍ବଲ ପୁରର ଧନ୍ୟ । ବୈକୁଣ୍ଠମିଶ୍ରଙ୍କ ଅଳ୍ପ ବ ଚର୍ଚ୍ଚି ଯେ ।[୧]
ତେଜସ୍ୱୀ ଜେଥିଲେ ଜନ୍ମି । ସୁଜନେ ହେ ।
୧୩ । ଅମ୍ବାଭୋନା ଅଞ୍ଚଳରେ । କେଦାର ନାଥେ ବସନ୍ତ ସୁଖରେ ଯେ ।
ପଥର ଗଡ଼ ମଝିରେ । ସୁଜନେ ହେ ।[୨]
୧୪ । ଝାର୍ତ୍ତି ପୁରେ ଗଜଝାର୍ତ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଅଛି ଶାସନ ସ୍ଥିତି ଯେ ।
ଧନ୍ୟ ସମ୍ବଲ କୀର୍ତ୍ତି । ସୁଜନେ ହେ ।
୧୫ । ଅଟଳପୁର ଶାସନେ । ଦେଖିବାକୁ ଭ୍ରମେ ଯାତ୍ରୀଗଣେ ଯେ ।
ଚଳିଯାଅନ୍ତି ବହନେ । ସୁଜନେ ହେ ।[୩]

—o—

ମହାରାଜା ମନସା ।

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ।

(୧)

ଅହେ ଭାଇମାନେ ମନାସ ବଚନେ
ସମ୍ବଲର ମହାରାଜା ।
ଅଷ୍ଟାଦଶ ରାଜା କର ଦୈନ୍ୟ ଦେଇ
କରୁଥିଲେ ଯାଙ୍କୁ ପୂଜା ।

---

୧ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ମିଶ୍ର ତହସିଲଦାର ଓ ମୁନ୍‌ସଫ ହୋଇଥିଲେ ।

୨ । ଅମ୍ବାଭୋନା ସ୍ଥାପୟିତା ଦକ୍ଷିଣ ରାୟ ଦେଓ୍ୱାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ "କେଦାରନାଥ" ମହାଦେବଙ୍କ ଜାଳପାଲି ଓ ଘଣ୍ଟାବହାଲି ନାମକ ଦୁଇଗୋଟି ଗ୍ରାମ ଲାଗିଅଛି । ଏହି ମନ୍ଦିରକୁ ବେଷ୍ଟନ କରି ଗୋଟିଏ ପଥର ଗଡ଼ ଅଛି ।

୩ । ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜା ଅଜିତ୍ ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ଅଟଳପୁର ଶାସନ ଦେଇ ଝାରସୁଗୁଡ଼ା ରେଲ୍ ଲାଇନ୍ ଯାଇଅଛି ।

ସମ୍ବଲପୁରର   ତୃତୀୟ ନୃପତି
ମହାବୀର ବଳସିଂହ ।
ସୋମଲାଇ ଦେଖି   ଦୁର୍ଗ ଯେ ସ୍ଥାପିଣ
ଦେଲେ ସେ ପୁରର ନାମ ।
ବଳଭଦ୍ର ସାଏ   ବଳିଅର ସିଂହ
ପୁଣ୍ୟଯଶା ଛତ୍ରସାଏ ।
ଜୟନ୍ତ ଅଜେୟ   ନାରାୟଣ ସିଂହ
ଅବା , ଅଜିତ ସାଏ ।

(୩)

ସେ ହୃଦୟ ନାରାୟଣ—   ଦେଓ ଶିଶୁ—
ବଳାନ୍ଦ୍ର , ନୃସିଂହ ।
ମୋହନ କୁମାରୀ   ବଳଭଦ୍ର ସାଏ
ଅଥବା ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ।
ଶେଷ ମହାରାଜା   ନାରାୟଣ ସିଂହ
କିବା ବୀର ଛତ୍ରସାଏ ।
ତୁମ୍ଭ ମନାସିବା   ମଧ୍ୟେ ଅନ୍ତ୍ୟ କି
ଏଠାରେ ସେ ମହାତ୍ମାଏ ? ।

(୪)

ମୋହନ କୁମାରୀ   ମଧୁକର ସାଏ
କିମ୍ବା ମହାରାଜ ସାଏ ।
ବଳିଅର ସିଂହ   କିବା ନୃସିଂହ
ଯାଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭ ମନ ଯାଏ ।
ମହାରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର   କଣ୍ଟକ ଶାସନ—
ଦୃଢମନ ଭୂପସିଂହ ।
ମହାରାଜା ବୀର   ଛତ୍ରସାଏ ଅବା
କିବା ନାରାୟଣ ସିଂହ ।

(୮)

ମଧୁକର ଶାହ — ନାରାୟଣ ସିଂହ
ମୋହନ କୁମାରୀ ରାଣୀ ।
ଓ ଅଜିତ ସିଂହ — ସେ ଜୟନ୍ତ ସିଂହ
ଛାଗୁ ଲେଖାଦ୍ର ପୁତ୍ରୀ ।
ଅଭୀ ଦୂ ସିଂହ — ଓ ଅଭନ୍ତୁ ସିଂହ
ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟୁଁ ଜଣେ ।
ମନାସିଲେ ଙ୍କଁ — ଦେବ ବେ ବଚନେ
ବଂଶମୂ ନ ବହ ମନେ ।

ଉତ୍ତର ।

ଚାନ୍ଦଶାର ନେତା— ରାଜା ନରସିଂହ
ଅର୍ଦ୍ଧ ରାଜ୍ୟ ଦେଲେ ଭାଗ ।
ମହାନଦୀ ଲଙ୍ଘି — ସୋମଲଞ୍ଜ ପୁର—
ସ୍ଥାପି ରାଜା ହେଲେ ଅଟ ।
ଚଉରାଶ ପଞ୍ଚ— ଗଲଣ ସାଲରୁ
ଅଠଗଲଣ ବରଷ ।
ସେଉଁ ବଳରାମ — ଦେଓ ରାଜା ଥିଲେ
ତାଙ୍କ କି ଭୂତ୍ୟ ମନ ସ ?

---

୧ । ସମ୍ବଲପୁର ପ୍ରଥମ ମହାରାଜା ବଳରାମଦେଓ ସ୍ୱୀୟ ଅଗ୍ରଜ ପାଟଣାର ରାଜା ନରସିଂହ ଦେବଙ୍କଠାରୁ ନିଜ ସହାର୍ଯ୍ୟର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ ଅଙ୍ଗନଦୀରୁ ମହାନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଦେଶ ପାଇ ପ୍ରଥମେ ବରଗଡ଼ ପରେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରରେ ରହି ମହାପାରଧୋଇ ମୂଷମ୍ବା କହ୍ନି କହ୍ନି ଦେବୀମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ଅରଣ୍ୟ କାଟି ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେ ୧୫୭୫ ରୁ ୧୫୯୫ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । କେତେକ ଲୋକଙ୍କ ମତରେ ତାଙ୍କ ଶାଶୁ ସୁବର୍ଣ୍ଣା ମହାରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା, ସେହି ସ୍ଥଳରେ ଜୟୀ ହେବା ଏବଂ ଅନନ୍ତ ଶଯ୍ୟାଦେବୀଙ୍କ ସହ ବହୁ ସମ୍ପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ତାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା ।

୧

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କଳସିନା　　　ସୋମଲା* ମନ୍ଦିର
ସ୍ମରୁଅଛି ଯାର ନାମ ।
ଛତିଶ ବରଷ　　　ପାଳିଲେ ଯେ ନୃପ
ସୋମଲେଈ ପୂଜା ଠାମ ।

୨

ସେ ହୃଦୟ ନାଥ—　　　ମୃଣ ଦେଓ ନୃପ
ବଳରାମଙ୍କ ପୁତ୍ର ।
ତାଙ୍କ ସମୟରେ　　　ସୋମଲେଈ ହେଲେ
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ସଂପୂଜିତ ।

୩

ପଞ୍ଚଦଶ ଶତ　　　ଛବିଶ ସାଲରୁ
ତିରିଶ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପାଳି ଥିଲେ ଯେଉଁ　　　ବଳଭଦ୍ର ସାଏ
ତାଙ୍କୁ ପାଶୋର କେମନ୍ତ ?

୪

ପନ୍ଦରଶ' ଛପନ—　　　ଅଶୀ ସାଲ ଯାଏ

---

୧ । ବଳରାମ ଦେଓଙ୍କ ପୁତ୍ର ହ୍ରିଦେଇ (ହୃଦୟ) ନାରାୟଣଦେଓ ମହାରାଜା ୧୪୯୦ରୁ ୧୫୨୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସିଂହାସନାରୋହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମୟରେ ସୋମଲେଈ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ଏବଂ ରାଜ୍ୟରେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ସୋମଲେଈ ଦେବୀଙ୍କ ସ୍ଥାପନ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।

* ସୋମଲା—ସୋମ (ଚନ୍ଦ୍ର) + ଲା (ଯୁକ୍ତାର୍ଥରେ ଅଥବା ସୋମବଂଶୀୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଏହି ଅର୍ଥରେ) । ସୋମଳେଶ୍ୱରୀ , ସୋମଲେଈ ।

୩ । ହ୍ରିଦେଇ ନାରାୟଣ ଦେଓଙ୍କ ପୁତ୍ର ବଳଭଦ୍ର ସାଏ ୧୫୨୬ରୁ ୧୫୫୬ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବା ୩୦ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚନ୍ଦ୍ରପୁରା ବଳଭଦ୍ର ଠାକୁର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

୪ । ବଳଭଦ୍ର ସାଏଙ୍କ ପୁତ୍ର ମଧୁକର ସାଏ ୧୫୫୬ ରୁ ୧୫୮୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ରାଇପୁର ସୋନପୁର ଆଦି କେତେକ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା ।

ରହିଣ ବସନ୍ତ କାଳି ।
ଶୁଣାଥିଲେ ଯେଉଁ   ମଙ୍ଗଳର ଗାଏ
ତାଙ୍କୁ କିବ ଭୁଲେ ଭଲ ?

*

ଛାଡ଼ିଲେହେଁ ଯାଇ   ଯାର ଧର୍ମ୍ମେ ଭୂମି
ମନ ପଡୁଥାଏ ତାଇ ।
ତେଣୁ ବାନ୍ଧିଥିଲା   ମନାସିଲ ଅନ୍ତ
ମହାରାଜା ମହାବଳୀ
ଅଷ୍ଟାଦଶ ଦୁର୍ଗ   ଯାଙ୍କ ବାହୁବଳେ
ହୋଇଥିଲେ ପଦାନତ ।
ଗୋପାଳଙ୍କ ମଠ   ସ୍ଥାପିଲେ ନଗରେ
ଖଞ୍ଜିଥିଲେ ସଦାବ୍ରତ ।

---

* । ବଳିଆର ସିଂହ—୧୬୮୨ ରୁ ୧୬୨୨ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୪୦ ବର୍ଷ । ଏ ସମ୍ବଲପୁରର ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ବାହୁବଳରେ ପ୍ରାୟ ଅଠରଗଡ଼ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ନଗରୀର ସୁଦୃଢ଼ ଦୁର୍ଗ ଏବଂ ରାଜବାଟୀ ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ଅଭିଯାନ ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱର ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା । ୧୨ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୌଦ୍ଧ ଦୁର୍ଗ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ବଳିଆର ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଗୋପାଳଜୀ ମନ୍ଦିର—ମଠ ଏବଂ ବଳିଆରପୁର ଗ୍ରାମ ବଳିଆର ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଏପରି ଜନଶ୍ରୁତି ଅଛି ଯେ ବଳିଆର ସିଂହଙ୍କ ଭାଇ ଦଳିଆର ସିଂହ ସରଣ୍ଡା ପ୍ରଗଣା ଭୋଗ କରି ସେଠାରେ ଦୁର୍ଗ ସ୍ଥାପନ କରି ରହୁଥିଲେ । ପୂଜାରିପାଲିଠାରେ ଦଳିଆର ସିଂହଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ ମନ ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହୋଇ ଯାଏ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଅନେକ ଦେବମୂର୍ତ୍ତି ସେଠାରେ ରହିଅଛି । ଅମ୍ବାଭୋନାର ଚଉହାନ ଦଳିଆର ସିଂହ ତାଙ୍କର ସାମୟିକ ନିବାସ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇଥିଲେ ।

ପାଳ ଥିଲେ ପ୍ରଜା — ପୁଅ ନିର୍ବିଶେଷେ
ଯେବା ନୃଜଣ ଦଅଷ୍ଟ ।
ସେହି ନବ-ସୃଜା — ବଳଥର ସିଂହେ
ସୃଇଛୁ ତୁମ୍ଭ ମାନସ ।

୨

ମହାବଳୀ ବଳ — ଥରଙ୍କ କୁମାର
ନୃଉମାସ ମାଧ ଯେହୁ ।
ବସିଥିଲେ ସ୍ଥାୟୀ — ରହୁ ଟିଂହାସନେ
ତାନ୍ତ ରହି ସିଂହ ସେହୁ ।

୨

ସୁଦୀର୍ଘ ଆର୍ଦ୍ଧିକା — ସେ "ଛତ୍ରସାଗର"
ଘୋଷଇ ଯାରଙ୍କାରଭ ।
ବଳଥରଙ୍କର — ଅଭବ୍ର ଦୁର୍ଗଯେ
କରିଥିଲେ ସମାପତ ।
ଷୋଳଶ ବାଉଶ — ସାଲୁଁ ଅଠତିଶ
ବର୍ଷ ଯେ ପାଳିଲେ ଯନ୍ତ୍ର ।
ସେହି ଧର୍ମ ଛତ୍ର — ପଣ ଛତ୍ର ସାଏ
ମନାସିଛ ତୁମ୍ଭେ ପନ୍ତ ?

---

୨ । ରତ୍ନସିଂହ—୯ ମାସ ମାତ୍ର ରାଜତ୍ୱ କରି ପରଲୋକ ଗମନକଲେ ।

୨ । ଛତ୍ରସାଏ—୧୬୨୨ ରୁ ୧୬୬୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜତ୍ୱ କରି-ଥିଲେ । ଏ ବଳଅର ସିଂହଙ୍କ ଅଭବ୍ର ଦୁର୍ଗର ଅବଶିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରିଥିଲେ । ଦୁର୍ଗର ପରଖା ବିଶେଷତଃ "ଛତ୍ରସାଗର" ଏହାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ରୂପେ ଅଦ୍ୟାପି ରହିଅଛି । "ଛତ୍ରସାଗର" ଛଡ଼ା ଅନେକ ବଡ଼ ବଡ଼ ପୁଷ୍କରଣୀ ଏହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ ଖୋଳା ହୋଇଥିଲା । "ଚନ୍ଦ୍ରଶା ମଞ୍ଜରୀ" ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ରଚିତ ।

୮

ପୁଣ୍ୟ ଶାସନଁ ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଣାଇଁ
ବସାଇ ଥିଲେ ଶାସନ ।
ରେଲ୍ ପଥେ ଗଲେ ଦେଖା ପଡ଼େ ଯାର
"ଅଜିତ ପୁର ଶାସନ" ।
ଗୋପୀନାଥ ନାମ — କୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ୍ଦିର
ଘୋଷଇ ଯାଙ୍କ କୀର୍ତ୍ତିବାଣୀ ।
ସେହି ଧର୍ମ୍ମପ୍ରାଣ ଅଜିତ ସିଂହଙ୍କୁ
ସୌଭାଗ୍ୟେ ଅନୁମାନି ।

୯

ଜାମ୍ବୁର ବଂଶ ସେ ଅଜିତସିଂହ
ପାଳିଲେ ସମ୍ବଲପୁର ।
ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠସୁତ ସେ ଅଭୟ ସିଂହ
ମହାବୀର ମହାଶୂର ।
ଯାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ଆଗେ ତିଷ୍ଠି ନ ପାରିଲେ
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ମହାବୀରେ ।

---

୮ । ଅଜିତ ସିଂହ—୧୬୯୫ ରୁ ୧୭୬୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୭୧ ବର୍ଷ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ଏ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଅଧିକକାଳ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ସମୟରେ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜିତ ଥିଲା । ପ୍ରଜାମାନେ ଅତିସୁଖରେ ଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । ଏ ପୁରୀଜିଲ୍ଲାରୁ ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଅଣି ସହରରେ ଗୋଟିଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶାସନ ବସାଇଥିଲେ । ସେହି ଅଜିତପୁର ଶାସନ ବର୍ତ୍ତମାନ " ଶାସନ ଷ୍ଟେସନ " ନାମରେ ସୁପରିଚିତ ।

୯ । ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ତିନିପୁତ୍ର ଥିଲେ । ୧ ମ ଅଭୟସିଂହ, ୨ ୟ ପଦ୍ମସିଂହ ୩ୟ ଛତ୍ରପତି (କୃପିତ)ସିଂହ । ଅଭୟସିଂହ—୧୭୬୬ ରୁ ୧୭୭୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଶାସନକରି ଅପୁତ୍ରକ ହୋଇ ମାନବଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କଲେ । ନାଗପୁରର ରାଜା-ରଘୁଜି ଭୋଁସଲାଙ୍କ ଲେଖେ ଗୁରୁଏ ତୋପ ମହାନଦୀ ବାଟେ କଟକରୁ ପଠା-

ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରୁ ଯେ ଷୋଡ଼ଶ
ବର୍ଷ ସକଳୁ ମଧ୍ୟରେ ;
ମହାରଥୀଙ୍କର ତୋପ ଯା ଅଦେଶେ
"ଗୁମ୍‌ଦରେ" ଗୁମିଗଲା ।
ସେହି ମହାରାଜା ଅଭୟ ସିଂହଙ୍କୁ
ମନେ ମନାସିବୁ ଭଲ ।

୧୦

ଅଯୁଦ୍ଧେ ହୋଇ ଅଭୟ ମଣ୍ଡଳେ
ଅନୁଜ ଜୟନ୍ତ ବନ୍ଦୀ ।—
ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରେ ବସୁଥିଲେ ବାସ
ସେ ଅଗ୍ରଜ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ।
ତେଣୁ ମନ୍ତ୍ରିଗଣ ପଦ୍ମପୁରୁ ଅଣି
"ମା କୋଷାଣୀ"ଙ୍କ ନନ୍ଦନେ ।
ରାଜା କଲେ ଶିଶୁ— ବଲଭଦ୍ର ସାଏ
ତାଙ୍କୁ ମନାସିବୁ ମନେ ।

ଯାଇଥିଲା । ଅଭୟସିଂହ ତାହା ଜାଣି ପାରି "ଗୁମ୍‌ଦର"ରେ ସେହି ତୋପବାହୀ ପଦ୍ମ ଅନାନ ବୁଡ଼ାଇଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ସମ୍ବଲପୁର ଅକ୍ରମଣ କଲେ, କିନ୍ତୁ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ଫେରି ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ଅଭୟ ସିଂହଙ୍କର ସହୋଦର ଜୟନ୍ତସିଂହ ଭ୍ରାତୃବିରୋଧୀ ହୋଇ ସମ୍ବଲପୁର ନଗରବାସୀ [illegible] ରାଜବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କ ସହିତ "ଦଳଦଳ" ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ରହୁଥିଲେ। ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଦଳଦଳରୁ ଜୟନ୍ତ ସିଂହଙ୍କୁ ଧରି ନେଇ, ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲେ ।

୧୦ । ଅଭୟସିଂହଙ୍କ ଅପତ୍ୟ ନ ଥିଲା । ମଧ୍ୟମ ପଦ୍ମସିଂହ [illegible] ହତ ଏବଂ କନିଷ୍ଠ ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବନ୍ଦୀ ହେବାରୁ ତତ୍କାଳୀନ ଦେୱାନ ସଦାଶିବ ପଦ୍ମପୁରବାସୀ ଚୌହାନବଂଶୀୟ [illegible] ଶିଶୁ ବଳଭଦ୍ରସାଏଙ୍କୁ ଅଣି ମହାରାଜା କରି ସ୍ୱୟଂ ସର୍ବେସର୍ବା ହେଲେ । ପଦ୍ମପୁର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ସମ୍ବଲ-

୧୧

ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ବନ୍ଦୀ— ଯହୁଁ ପଳାଇ ସେ
ଛେଦେ ବଳଭଦ୍ର ଶିର ।
ସ୍ୱାର୍ଥବୁଦ୍ଧ ଜାତ ସ୍ୱୀୟ ସିଂହାସନେ
ବସିଲେ ହୋଇ ଅଧୀର ।
ଯାଙ୍କୁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରେ ପୁଣି କାଢ଼ିନେଲେ
ଦୁର୍ଗ କରି ଅଧିକାର ।
ସେ ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ଜୟନ୍ତ ଶାସନ
ଘୋଷେ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଯାର ।

୧୨

ଯେବେ ପୁତ୍ର ସହ ଜୟନ୍ତ ନୃପତି
ବନ୍ଦୀ ହେଲା କାରାଗାରେ ।
ସେ ଅଠର ବର୍ଷ ସମ୍ବଲ କାନ୍ଦିଲା
ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଅତ୍ୟାଚାରେ ।

ପୁର ରାଜାଙ୍କର ଜଣେ ଖାଇଜାଗାଦାର ଥିଲେ । ଅଦ୍ୟାପି ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ରହିଅଛି । ବାଳକ ବଳଭଦ୍ର ସାଏଙ୍କ ନାମରେ ୧୭୪୮ ରୁ ୧୭୫୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୁଇ ବର୍ଷ ରାଜ୍ୟ ଥିଲା ।

୧୧ । ଜୟନ୍ତ (ଜୟସିଂହ) ସିଂହ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରରୁ ପଳାଇ ଆସି ଶାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ରାଜାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ସଦାଶିବ ଦେବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ସମ୍ବଲପୁର ସୈନ୍ୟକୁ ପରାଜିତ ଏବଂ ବାଳକ ବଳଭଦ୍ର ସାଏ ଓ ସଦାଶିବ ଦେବାନଙ୍କ ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରି ୧୭୫୦ ରେ ସିଂହାସନାରୋହଣ କଲେ । ଏ ଶାରଙ୍ଗଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କୁ କେତେକ ଖଣ୍ଡ ଗ୍ରାମ ପୁରସ୍କାର ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସନନ୍ଦ ଉକ୍ତ ଓ-ଡ଼ିଆ ଚଳାବା ଶାରଙ୍ଗଗଡ଼ର ଦଖଲରେ ରହିଅଛି । ଜୟନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ସମୟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ପୁନର୍ବାର ସମ୍ବଲପୁର ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ଜୟନ୍ତସିଂହ, ଜୟନ୍ତପୁର ଶାସନ ବସାଇ ଅଛନ୍ତି ।

୧୨ । ଅନେକ ମାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ବଲପୁର ଦୁର୍ଗ ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ପରେ ମୋ.ଗିର୍ଙ୍ଗା ଓ

ସେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର,   ନିଯୁକ୍ତ ଶାସକ
ଭୂପସିଂହେ କର୍ଣ୍ଣା ସ୍ତବ ।
ଅଠର ଶଅରୁ   ଅଠର ବରଷ
ଶାସନେ ଥିଲା ତାହାର ।

୧୭

ଯହିଁ ପିତା ପୁତ୍ରେ   ଚୁନାର ଦୁର୍ଗାରେ
ଅଣିଲେ ଉପଦ୍ରେ ନେଉଗ ।
ବରଷକ ଅନ୍ତେ   ଜୟନ୍ତ ମରନ୍ତେ
ପୁତ୍ରହେଲେ ଅଧୀଶ୍ୱର ।
ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତ୍ୟ   ଇଂରାଜଙ୍କୁ ଦେଇ
ନାମ ମାତ୍ର ଯେଉଁ ସାଏ ।
ନଅ ବର୍ଷ ମାତ୍ର   ସମ୍ବଲ ପାଇଲେ
ସେହି ମହାରାଜ ସାଏ ।

ଜଗାଖାଁ ନାମକ ମୁସଲମାନ ପ୍ରହରୀ ଜୟନ୍ତଙ୍କ ବନ୍ଦୀାବସ୍ଥା ରଚ୍ଛାରେ ଥାଇ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ହେବାରୁ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଅକସ୍ମାତ୍ ନଗର ମଧ୍ୟରେ ପଶି ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ଓ ତାଙ୍କପୁତ୍ର ମହାରାଜ ସାଏଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀକରି ଚୁନାରୁ ନେଇଗଲେ । ସେହି ୧୮ ବର୍ଷ କାଳ ମରହଟ୍ଟା ନିଯୁକ୍ତ ଶାସନ କର୍ତ୍ତା ଭୂପସିଂହଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ବଲପୁରରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥିଲା ।

୧୭ । ୧୮୧୭ ସାଲରେ ଇଂରେଜସେନାପତି ମେଜରରଫ୍‌ସିସାହେବ ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ଓ ମହାରାଜ ସାଏଙ୍କୁ ଚୁନାରୁ ମୁକ୍ତକରି ଆଣିବାରୁ ଜୟନ୍ତ ପ୍ରାୟ ୧ ବର୍ଷ ରାଜାହୋଇ ମୃତ ହେଲେ । ତେଣୁ ଇଂରାଜ ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ମହାରାଜସାଏଙ୍କୁ ଖାସ ସମ୍ବଲପୁରର ରାଜାକରି ତାଙ୍କଠାରୁ ଅଠରବାକ୍ୟ ପାଇଲେ ।

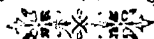
ମହାରାଜ ସାଏ ୧୮୧୮ ରୁ ୧୮୨୭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ । ଏ ନାମମାତ୍ର ମହାରାଜାଥିଲେ

୧୪

ଅପୁତ୍ରକ ହୋଇ ମଲେ ନୃପତି
ଅଠର ଶ ସତାଇଶି—
ଗ୍ରୀଷ୍ମାବଧିରୁ ସାତ ବର୍ଷ ଯାଏ ରାଜ୍ୟ
ପାଳିଲେ ଯେଉଁ ମହିଷୀ ।
ନାନା ଅତ୍ୟାଚାର ପନ୍ଥୀ ସେହାଲେ
କଳିହେଲେ ଦର୍ମିରସ୍ତ ।
ମାନସେ ମନାସି ଅଛୁ ହେଁ ସାଧୁ
ସେହି ମୋହନ କୁମାରୀ ।

୧୫

ସ୍ୱତ୍ୱବାଦ ପାଇଁ ହେଲେ ଚଣ୍ଡଗୋଳ
ସୁରେନ୍ଦ୍ର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆତ୍ମା ।
ହେତେ ଜମିଦାର ଇଂରାଜ ବନ୍ଧୁଙ୍କ
ଉଠିହେଲେ ପ୍ରତିବାଦୀ ।
ସୁହୃଙ୍ଗ ଜାତ ବୃଦ୍ଧ ନାରାୟଣ—
ସିଂହ ବସି ସିଂହାସନେ ।
ପନ୍ଦର ବରଷ କାଟି ଅପୁତ୍ରକେ
ଗଲେ ଶମନ ସଦନେ ।
ଅଠରଶ ଅଠାବନ ଗ୍ରୀଷ୍ମାବଧିରୁ
" ଖାଲ୍ସା " ନାମ ଗଲା ଲଭି ।
ନବ ଉନ୍ନତିରେ ସମ୍ବଲ ମାତିଲା
ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଲଭି ।

୧୪ । ମୋହନକୁମାରୀ ରାଣୀ—କମ୍ପାନି ସରକାର ମହାରାଜ ସାଇଁ ଅପୁତ୍ରକ ହୋଇ ଘୋଷଣା କରି ରାଣୀ ମୋହନ କୁମାରୀଙ୍କ ନାମରେ ୧୮୨୭ ରୁ ୧୮୩୩ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରାଜ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ । ସେ ସମୟରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ଉପଦ୍ରବ ଓ ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ଗୋଳମାଳ ହୋଇଥିଲା ।

୧୫ । ବରପାଲି ଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ନାରାୟଣସିଂହଙ୍କୁ ବଶୀଭୂତ ଅଣି ସମ୍ବଲପୁରର

ଦେବତା ମନସା ।

ରାଗ—ଦେଶୀ ।

(୧)

ସୋମଲଇ, ଜଗନ୍ନାଥ ସୋମନାଥ, ଗୋପୀନାଥ
ଦେବ ମଦନମୋହନ, ଶ୍ରୀ ସୁରେଶ୍ୱରୀ ;
ଘଣ୍ଟେଶ୍ୱରୀ, ମାନେଶ୍ୱର, ବଞ୍ଜାରୀ, ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର,
ଶ୍ରୀ କେଦାରନାଥ, ଦେବୀ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ ।
ପାଟଣେଶ୍ୱରୀ, ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ।
ପଶ୍ଚିମେଶ୍ୱର ଠିକଣ — ଗୋସାଇଁ ସୁତ ।

(୨)

ଗୋପାଳଜୀ, ମାନେଶ୍ୱର, ବୃଦ୍ଧପୁର ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର,
ଶ୍ରୀ ମଦନ ମୋହନ, ଶ୍ରୀ ପାଟଣେଶ୍ୱରୀ ;
ବଞ୍ଜାରୀ, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ, ଧୁଙ୍କଡ଼ୀ, କେଦାରନାଥ,
ହରିଶଙ୍କର, ପଶ୍ଚିମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଯାଉ ।
ଦାମଲେଶ, ନୃସିଂହନାଥ ;
ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ, ଠିକଣ ଗୋସାଇଁ ସାଥ ।

(୩)

ସମଚଣ୍ଡୀ, ସୁରେଶ୍ୱରୀ, ଗୋପାଳଜୀ, ମାହେଶ୍ୱରୀ,
ପଶ୍ଚିମେଶ୍ୱର, ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ ଆଉର ;
ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର, ଜଗନ୍ନାଥ, ବାଲୁଙ୍କେଶ, ଗୋପୀନାଥ,
ଅନନ୍ତଶଯ୍ୟା, ମଦନ ମୋହନ ପୁର ।
ବିନ୍ଧ୍ୟବାସିନୀ, ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ;
ଚନ୍ଦ୍ର ଓ କେଦାରନାଥ, ହରିଶଙ୍କର ?।

ରାଜା କରାଯାଇଥିଲା । ସେ ୧୮୩୮ ରୁ ୧୮୪୯ ସାଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମମାତ୍ର ରାଜା ହୋଇ ଅପୁତ୍ରକ ଅବସ୍ଥାରେ ମରନ୍ତେ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟ, ବ୍ରିଟିଶ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ହେଲା । ଡାକ୍ତର କ୍ୟାଡ଼େନ୍‌ହେଡ଼ ସମ୍ବଲପୁରର ପ୍ରଥମ ଇଂରାଜ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଥିଲେ ।

(୮)

ପାଟଗଣ୍ଡା , ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର , ସ୍ରମଚଣ୍ଡୀ , ବିଢ଼େଶ୍ୱର ,
ନୃସିଂହନାଥ , ଘଣ୍ଟେଶ୍ୱରୀ , ହରିଶଙ୍କର ;
ସ୍ରମଜୀ , କେଦାରନାଥ , ସୋମନାଥ , ଗୋପୀନାଥ ,
ଜଗନ୍ନାଥ , ବାଳେଶ୍ୱର , ବିମଳେଶ୍ୱର ।
ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ , ଦଧିବାମନ ;
ଏ ଷୋଳ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ କଲଣା , ମନ ? ।

(୯)

ବୈଦ୍ୟନାଥ , ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ , ଗୋପୀନାଥ , ସୁରେଶ୍ୱରୀ ,
ପଣ୍ଡିମେଶ୍ୱର ସ୍ରମଜୀ , ନୃସିଂହନାଥ ;
ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ , ଘଣ୍ଟେଶ୍ୱରୀ , ଅପର ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ ,
ଠିକିସ୍ତ କୋଷାଣ୍ଡ , ତ୍ରିକଟେଶ୍ୱରୀ ସାଥ ।
ବିନ୍ଧ୍ୟବାସିନୀ , ଜଗନ୍ନାଥ ;
ମନାସ ହରିଶଙ୍କର , ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ।

—:*୦*:—

ଉତ୍ତର ।

ଅଗ୍ନିଶାକ୍ଷର ।

(୧)

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କଳସିନୀ, ପୂର୍ଣ୍ଣ—ସମ୍ବଲ—ଶାଳିନୀ ,
ଉର୍ଣ୍ଣି ବଳଦାଶୀ ଚୂର୍ଣ୍ଣି କରୁ ଅନ୍ଧଦର୍ପ ,
ମର୍ଦ୍ଦିଲେ ଯେ "ହୀସ୍ୱରଣ୍ଡ ବାଦସାହ"-ପନ୍ଥ—
ଅଷ୍ଟାଦଶ-ଗଡ଼-ଶିର-ମୁକୁଟ-କନକେ ;
ଶୁଭିଲା ଯା'ର ଶଣିଙ୍ଗା ରବ ଭଇରବେ ,
ବାତୁଳ-ବଳବ-ଦୃପ୍ତ , ମାତଙ୍ଗ-ବାହିନୀ—

ସ୍ୱର୍ଗିଜାର[1] ସଂଗ୍ରାମରେ ; ସ୍ୱର୍ଗଯାନ ସମ—
ହୋଇ ନ ପାରୁ, ଅର୍ପିଲ ଚହ୍ୱାନ୍ ଶୂରେ ;
ଯା'ପ୍ରସାଦେ ମହାବଳୀ, ବଳଅର ସିଂହ,
ଅଦ୍ଭୁତ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ, ଉତ୍କଳନାଥଙ୍କେ,[2]
ଲଭିଥିଲେ ତାଙ୍କଠାରୁ "ମହାରାଜ" ପଦ,
ମେଘ ଅଡ଼ମ୍ବର ଛତ୍ର, ପାଟଖଣ୍ଡା ସହ ;
ଯାହାର ନଗରେ ପୁଣି ସେ କୀର୍ତ୍ତି ମଣ୍ଡିତ—
ସୋମବଂଶ-ସୋମ, ଚନ୍ଦ୍ରୋପୂଜା-ସିନ୍ଧୁ-ଗର୍ଭେ—
ଚିରକାଳ ପାଇଁ ବୁଡ଼ିଗଲା ଅବହେଳେ ;
କାହିଁକି ସେ "ସମଲାଇ" ସମ୍ବଲେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀ ।

(୨)

କନକାଭ ତପନାଭ କଳସ—ମଣ୍ଡିତ,
ସୁନ୍ଦର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟେ ବସି ଯେ ବିଶ୍ୱପ୍ରେ
ନରେନ୍ଦ୍ର, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସାମାଜିକ ଲୀଳା,
ଚିନ୍ତା, ଲୋକଙ୍କ ଦୁର୍ଗତି ଲୋକନାଥ[3] ସଙ୍ଗେ,
ନ୍ୟାୟ, ଅର୍ଥୀ—ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥୀଙ୍କ[4] ବିଷମ ସାହସ,
ସତର୍କ ଶପଥ ଶୁଣି, ହୋଇ ଯେ ମଉନ,
" ଝକଝକ ଝଳମଳ "ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିଲେଣି ;
ଚିନ୍ତାନ୍ତକ ପୂର୍ତ୍ତିବନ୍ଧ ସେ " ବ୍ରହ୍ମପୁରାଙ୍କ " ? ।

---

୧ ସୁରଗୁଜା ।

୨ ଉତ୍କଳାଧୀଶ୍ୱର ଗଜପତିଙ୍କ ଠାରୁ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜା ବଳଅର ସିଂହ ମେଘାଡ଼ମ୍ବର ଛତ୍ର ଓ ପାଟଖଣ୍ଡା ସହିତ " ମହାରାଜ " ଉପାଧି ଲାଭ କରିଥିଲେ । ମହାରାଜ ଛତ୍ରଦେଇ ନାରାୟଣ ଦେଓ, ସୋମଲାଇ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ।

୩ ବ୍ରହ୍ମପୁରାଙ୍କ ଦକ୍ଷିଣ ପାଖରେ ଶ୍ରୀଲୋକନାଥ ମହାଦେବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଏହି ମହାଦେବଙ୍କୁ ଘେନି ଝାଡ଼ୁଅପଡ଼ାର " ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ " ଯାତ୍ରା ହୁଏ ।

୪ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାର ଅନେକ ମୋକଦ୍ଦମା ବ୍ରହ୍ମପୁରାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶପଥ (କିରିଆ) ଦ୍ୱାରା କାଟ୍ତି ହୋଇଥାଏ । ଏହି ମନ୍ଦିର ମହାରାଜ ବଳଭଦ୍ରଦେଓଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ ।

(୩)

ପାଟଣାର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଦୁଷ୍ଟ ସଂହାରିଣୀ ,
କଷ୍ଟ ନିବାରିଣୀ , ଅଷ୍ଟ—ମଲ୍ଲିକ—ବନ୍ଦିତା ,
ସ୍ୱବଂଶର ଇଷ୍ଟଦେବୀ ଶିଷ୍ଟାଗ୍ରଣୀ ନୃପ—
ବଳରାମ ଦେବ ଯାଙ୍କୁ ଆଣିଥିଲେ ସଙ୍ଗେ ;
ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାଜବାଟୀ ନିକଟେ ଆଜିଟେ ;
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତାପେ ଯାର , ଗର୍ବିଣୀ ରମଣୀ ,
ଗର୍ଭପାତ ଭୟେ ଯାନ୍ତି ନ ଥିଲେ ସମ୍ମୁଖେ ;
ନୂତନ "ପାଟମେଶ୍ୱରୀ" [୧] ସେ ପାଟଣେଶ୍ୱରୀ ।

(୪)

ସ୍ୱର୍ଗତା—ବିଜୟ—ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଙ୍ଗେ ସୁପ୍ରସନ୍ନେ,
ସୁଲଭେ ଯେ ହେଲେ ଲଭ୍ୟ ଭେଡ଼ନ ଘାଟରେ , [୨]
ପିତୃକୁଳ ଇଷ୍ଟଦେବ ମଣି ମହାରାଣୀ ,
ଆଣି ସଂସ୍ଥାପିଲେ ଯାନ୍ତୁ ଦୁର୍ଗ ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ ;
ପୁଣି " ରାଣୀମଠ " ନାମେ ମଠପାଲି ଗ୍ରାମେ [୩]
ଜଳାଶୟ ଘେରି ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଦେବାଳୟେ—
ପ୍ରତିଷ୍ଠିଲେ ଯାଙ୍କୁ ; ଇଚ୍ଛା ଯେବେ ଦେଖ ଯାଇ
" ଅନନ୍ତ ଶଯ୍ୟାଙ୍କୁ " ଘନ କଅବଣ ପାଖେ ।

---

୧ ସାଧାରଣତଃ " ପାଟମେଶ୍ୱରୀ ଗୁଡ଼ି " ବୋଲି କହୁଥାନ୍ତି । ପାଟଣାର ସୈନ୍ୟ ପାଟଣେଶ୍ୱରୀ ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ରହୁଥିଲେ ।

୨ ଭେଡ଼ନ ନଦୀତଟରେ ସୁରଗୁଜ—ସମ୍ବଲପୁର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା ; ସୁରଗୁଜାର ରାଜା ତାଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବତା " ଅନନ୍ତଶଯ୍ୟା "ଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି , ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଳାଇ ଯାଇଥିଲେ ।

୩ ଜଥଗ୍ର ନିକଟରେ "ମଠପାଲି" ଗ୍ରାମରେ ଗୋଟିଏ ଜଳାଶୟର ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ତଶଯ୍ୟା ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟ ଅତୀବ ମନୋମୁଗ୍ଧକର । ଏପରି କଅବଣ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲାରେ ଅନ୍ୟତ୍ର ବିରଳ ।

(୫)

ଛତେଖାପଲା ଚଢେ ଧୂଳା ପଢଣ ସକଳେ ,
ଲୁଦ୍ରାକ୍ଷେଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ କରି ଅଭିଷିକ୍ତ—
ଯାହାଙ୍କୁ , ଉହ୍ଲୀ ନନ୍ଦ ପଡ଼ୁଅ କୂପରେ ୧
ସଫଳ ହୁଅନ୍ତି ଭକ୍ତି ପ୍ରେମ ଅନୁସାରେ ;—
ଏକଣ୍ଠାସେ ଶଙ୍ଖପୂରି କରି ପଞ୍ଚକ୍ରମା
ଯା ସେବକ କରି ନେଲ ସେବାଭୂମି ସୀମା ; ୨
" ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ", " ବଗଡ଼ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର "ଙ୍କୁ
ପୂଜିବ ସମ୍ବଲେ ପୁଣି ଗାଉସମା ଗ୍ରାମେ ।

(୬)

ମହାବୀର ଧର୍ମବୀର ମହାଦାନବୀର ,—
ବଳିଆର ସିଂହଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତିସ୍ୱରୂପେ
ବିସ୍ତୃତ ଯେ ମନ୍ଦିର ବିପୁଳ ବିଭବେ ;
ସମ୍ବଲର ଶ୍ରେଷ୍ଠମଠ ଯୋଗୀଭୋଗୀ ପାଇଁ
ଖଞ୍ଜା ଯହିଁ ସଦାବ୍ରତ ; ମହାଗୁହାଙ୍କର—୩
ଶ୍ରୀଗୁରୁ ମହନ୍ତ ଯହିଁ ଶିଷ୍ୟାନୁକ୍ରମରେ
ବସନ୍ତି ନୃପତି ସମ ଭୁଞ୍ଜି " ଭୋଗରାଗ " ;
ସେହି " ଗୋପାଳଜି ମଠ " ଇଷ୍ଟ କି ଶୁମୂର ? ।

---

୧ ସମ୍ବଲପୁର ନନ୍ଦପଡ଼ା ଅନ୍ତର୍ଗତ ମହାଦେବଙ୍କ ନାମ ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର ; ଏହାଙ୍କ ଦେଉଳ ନନ୍ଦାପଡ଼ାର " ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ " ଉତ୍ସବ ହୁଏ ।

୨ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁରୁ ଏକଶମ୍ଭୁ "ବଗଡ଼ବାଲୁଙ୍କେଶ୍ୱର" ନାମରେ ଗାଉସମାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ମନ୍ଦିରର ପୂଜାରୀ ଏକଣ୍ଠାସରେ ଶଙ୍ଖପୂରି ଯେତେଦୂର ଶୁଣା ଯାଇଥିଲା , ସେହିସବୁ ଭୂମି ମହାଦେବଙ୍କ ନାମରେ ଲିଖିତ ହେଲା ।

୩ ସମ୍ବଲପୁରସ୍ଥ ଗୋପାଳଜି ମଠ , ମହାରାଜା ବଳିଆର ସିଂହଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହି ମଠର ଅଧୀନରେ ବଲବବପୁର ତୁଲ୍ୟ ଅନେକ ଗ୍ରାମ ଅଛି । ଗୋପାଳଜି ମଠର ମହନ୍ତମାନଙ୍କ ଠାରୁ ରାଜାମାନେ କଣ୍ଠିମନ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ

(୭)

କେଉଁ କଳସ ଶୋଭିତ ଚୂଡ଼ାର ମନ୍ଦିର ,
ଶେଷ ମହାରାଣୀଙ୍କ ଯେ ଦିବ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ;
(କଳାହାଣ୍ଡି—ମହାରାଜ—ଜେମାମଣି ଯେହୁ) ?
ଯେ ବିଦେଶୀ ବଣିକଙ୍କ ବ୍ୟବସାୟୀ ସ୍ଥଳେ
ମୁକୁଳୋଇ ଗର୍ବ୍ବ ଛିନ୍ନ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ;
ସମ୍ବଲ—ସନ୍ତାନଙ୍କର ସେବକ କେମନ୍ତ ?
କୁଥାଭବ ଅଶାସିନ । " ମଦନ ମୋହନ " ! ୧
ସମ୍ବଲପୁରଅ—ଲଗେ ସେ ସୁଯୋଗ କାହିଁ ?

(୮)

ଖାଇ ଭକ୍ତି ତେଜ ଯହିଁ ଏକା ଜଗନ୍ନାଥ—
ଦରଶନ ପାଇବାକୁ ପତନ ମାନବେ ;
" ଦଧିବାମନ " ନାମେ ସେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କଥିତ ।
ସୂରଜ୍ଞ ଯେବେ ସମ୍ବଲ ଦଧିବାମନଙ୍କ ,
କଟଣ ପଡ଼ାକୁ ଯାଇ କର ଦେବ ଦର୍ଶନ ।
ଭଠଲ—ଦଧିବାମନେ ମନାସିଛ ଯେବେ ,
ଦେଖ ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ; ନ ଲଗେ ଯାକୁ ଭାତ ଭୋଗ
ଭକ୍ତ ପରମାନନ୍ଦଙ୍କ ମଠ ରକ୍ଷା ଅର୍ଥେ । ୨

---

୧ ସମ୍ବଲପୁର ମାରୱାଡ଼ୀ ପଡ଼ା ଅନ୍ତର୍ଗତ ମଦନ ମୋହନ ଗୁଡ଼ି । ଏହା ସମ୍ବଲପୁରର ଶେଷ ମହାରାଜା ନାରାୟଣ ସିଂହଙ୍କର ପାଟରାଣୀ କଳାହାଣ୍ଡି ରାଜ--କୁମାରୀଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

୨ ଭଠଲରେ " ପରମାନନ୍ଦ ସାହୁ " ନାମରେ ଜଣେ ସଦାବ୍ରତ ଦାତା ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସଦାବ୍ରତ କାହାଣୀ ଦେଶବିଦେଶରେ ପ୍ରଚାରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏକଦା ଏକଦଳ ନାଗା ଅସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ପରମାନନ୍ଦଙ୍କର ଭଣ୍ଡାର ଏକାବେଳକେ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ପରମାନନ୍ଦ ଉପାୟାନ୍ତର ନ ଦେଖି , ଉପରକୁ ଅନାଇଁ , ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ବୋଝ ଧାନ , ଘରର

(୯)

ତପସ୍ୱି ହା ଧରଣୀ ଯେ ଦେବତାଙ୍କ ସିଂହ ;
ଯା ମହିମା ଶିଖରେ ହୋଇ ଆକର୍ଷିତ
ପୁଣ୍ୟକାମୀ ଦମ୍ପତିଏ ଆସି ଦଳେ ଦଳେ ,
ବରପାଇ ଚଳିଯାନ୍ତି ମହିମା ବଖାଣି ;
ପ୍ରକୃତି ଅଙ୍କରେ ଦୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଯେ ବାହାର
ବୋହାରକୁ ପାନେ ପୁଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଭକ୍ଷଣ
ପିଣ୍ଡଦସ୍ୱ , ବଣ୍ଟାସିଙ୍କ ବସ୍ତ୍ର ବଢ଼ାଇ ;
ସେ " ପାଟ୍‌ଣେଶ୍ୱରୀ " ଙ୍କୁ ଥିବ କଲଙ୍କ ସ୍ମରଣ ?

ବାଉବାଟେ ଦେହକୁ ଧଳାଇ ଗଲେ । ତେଣେ ତାଙ୍କର ମନ ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ଏଣେ ନାଗାମାନେ ପରମାନନ୍ଦଙ୍କ ହାତମାରି ବସିଲେ । ଘରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରବଧୂ ଏକାକିନୀ ଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ କାନ୍ଥବାଡ଼ ଡେଇ ଖୋଡ୍ର-କାନ୍ଥରେ ପରମାନନ୍ଦ ବେଶରେ ଜଣେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ , ବଧୂକୁ ଡ଼ାକି କହିଲେ " ନାଗା-ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ସିଧା ଠିକ୍‌କର " । ବଧୂ କହିଲେ " କଣ କରିବ କିଛି ନାହିଁ?" ବୁଢ଼ା କହିଲେ "ମଞ୍ଜାଘରକୁ ଦେଖ ତ ଥରେ କିଛି ବା ଥିବ ?" ବଧୂ ଆଉ ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନକରି ମଞ୍ଜାଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ , ସେଠାରେ ହାଣ୍ଡିମାନଙ୍କରେ କିଛି କିଛି ଡାଲି , ଚାଉଳାଦି ଅଛି । ସେ ତହିଁରୁ ଚାଉଳାଦି କାଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ ଯେଉଁ ପାତ୍ରରୁ ଯେତେ ବାହାର କରୁଅଛନ୍ତି, ସେତେ ବାହାରୁ ଅଛି । ପରମାନନ୍ଦ ନାଗାମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସିଧା ଯୋଗାଇ ଦେଇଣ ଚାଲିଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଆଉ କେହି ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ନାଗାମାନେ ପରମାନନ୍ଦଙ୍କ ଜୟନାଦ କରି , ଭୋଗ ବନାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେଣେ ପରମାନନ୍ଦ ସାହୁ ଯୋଗାଡ଼ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ଠାରେ ନାଗାମାନଙ୍କର ରନ୍ଧାବଧାନ ଦେଖି ବିସ୍ମିତ ହୋଇ ସେହି ଖୋଡ୍‌କାନ୍ଥରେ ଘରକୁ ଫେରି ବଧୂଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ " ନାଗାମାନଙ୍କୁ କିଏ କଣ ଦେଲା ? " ବଧୂ କହିଲେ " ଏ କ୍ଷଣି ତ ତୁମ୍ଭେ ଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଲ , ପୁଣି ମୋତେ କଥାର ପଚାରୁଛ?" ବୁଢ଼ା କହିଲେ ମୁଁ ତ ଏବେ ଆସିନାହିଁ, ସେଠାରେ ଲୁଚିଥିଲି । " ବଧୂ ଚକିତା ହୋଇ ଉତ୍ତର କଲେ . " ତୁମ୍ଭେ ଏହି ଖୋଡ ଡେଇ-ଆସି , ମୋତେ ମଞ୍ଜାଘର ଦେଖିବାକୁ କହିଲ ଏବଂ ମୁଁ ଯାହା ବାହାର କରିଦେଲି,

(୧୦)

ବିମଳ—କମଳା—ମହାନଦୀ—ତୀର—ସ୍ଥିତ ,
ଅନନ୍ତ ମହିମାଶାଳୀ ବୃଷଭ—ବାହନ ,
ଉମାଭର୍ତ୍ତେ " ହୁମା " ଠାରେ ବିହାରି କି ପ୍ରୀତ
ବଞ୍ଚେ କରିଛନ୍ତି ସୁଖେ ଯେ ମଞ୍ଜୁ ମନ୍ଦିରେ ;
ଜଗତ ସ୍ଥପତି ଅଦ୍ୱୈତଭକ୍ତିକୁ ପୂଜିତ
ଘେନନ୍ତି ଯେ ପୂଜାଙ୍କୁ ଗୌରବ ବର୍ଦ୍ଧନେ ;
ଶିବସର୍ଗି ମହୋତ୍ସବ ମଧ୍ୟ ଦରଶନ—
କରିବାକୁ ସୁରଲଭ " ହୁମଲେଶ୍ୱର " ଙ୍କୁ ? ୧

(୧୧)

ଯା ଚରଣୋଦକ ଲଭି ପବସା , ମାଲତୀ—
ମନୋହର ଲୋହିତମଧୁ ସଂକ୍ରମ—ଧାରିଣୀ ,

ତେଣୁ ନାରାୟଣଙ୍କୁ ଦେଖି ବିଦାୟ କଲ ।" ପରମାନନ୍ଦଙ୍କ ଅଉ ସନ୍ଦେହ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ପାଦ ଧରି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମରେ ଅଧୀର ହୋଇ କାନ୍ଦିକାନ୍ଦି କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲ, ମୁଁ ଅଭାଗା, ମୋତେ ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା ନାହିଁ ।" ରାତିରେ ସ୍ୱପ୍ନ ହେଲା ; ସେହି ସ୍ୱପ୍ନର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଅନୁସାରେ ଉକ୍ତ ହୋଇଥିବା ଦଧିବାମନ ମୂର୍ତ୍ତି ପୂଜା ହୋଇ ସେହି ଦିନରୁ ଭଟଲିରେ ରହିଲେ । ଅଉ କୋଟିଏ କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ତାଙ୍କୁ ହାତଲେଖା ନ ଲାଗିବା ଏବଂ ବାଳରୋଗ ଲାଗିବାର ବିବରଣ ମିଳେ । ପରମାନନ୍ଦଙ୍କ ବଂଶଧରମାନେ ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଭଟଲିର ଗୌନ୍ତିଆ । ତାଙ୍କ ବଣ୍ଟିଆ ଲୋକେ ପରମାନନ୍ଦ ସାହୁଙ୍କ ବଂଶଧର ବୋଲି ଆପଣାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିଥାନ୍ତି ।

୧ ହୁମା ହୁମଲେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରର ସ୍ଥାପୟିତା ମହାରାଜା ବଳିଆର ସିଂହ ବୋଲି " ସମ୍ବଲପୁର ଗେଜେଟିୟର " ରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ; କିନ୍ତୁ ଉକ୍ତ ମନ୍ଦିର ୮୦୦ ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳ ହେଲା ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବା ଏବଂ ତାହା ଓଡ଼ିଶା ମହାରାଜା ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିବା ତଥ୍ୟ କୋଟିଏ ତାମ୍ର—ଫଳକରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ପଧାରି ହୋ ତାଙ୍କ ପୂଜା ଅଗେ ହୋଇ , ତାଙ୍କର ଛଡ଼ା ଫୁଲମାଳ ନେଇ, ମହାଦେବଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଶିବସର୍ଗିରେ ହୁଏ ।

ଯା ପ୍ରସାଦ ନିତ୍ୟ ଖାନ୍ତି ସଦାବ୍ରତ ଛଳେ ;
(ବନ୍ଧୁ ଅଛି ନିୟୋଟିଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତ ତାହା)
ଅକ୍ଷୟମୂଳକର ମଧ୍ୟେ ଯେ ଅଛେ ଗଣିତ ୧
ସ୍ଥାପିତ ଯେ ଦେବାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶ—ମନ୍ତ୍ରେ ,
ସମ୍ବଲର ଧର୍ମଦଣ୍ଡ ଗଚ୍ଛିତ ସମ୍ବଲେ ;
ସେହି " ମାନେଶ୍ୱର " ଭଜ ! ମନସ୍ତ କି ଶିବ ?

(୧୨)

ସେ ତାଲେ ହନୁମନ୍ତ ପଦେ ଯାହାଙ୍କୁ ସ୍ୱଘର
ସ୍ଥାପି , କରିଥିଲେ ଶୁଭେ ଲଙ୍କା ଅଭିଯାନ ;
ଯାର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଇବ—ଭେଦନ ସଙ୍ଗମେ
ବସିଛନ୍ତି ସମପୁନ—ଇଷ୍ଟଦେବୀ ରୂପେ ;
କୁଲତା—କୁଳ—ପାବନୀ ୨ କର ପ୍ରଦାୟିନୀ ,
କମଳା—ଲପଙ୍ଗା—ମୁଖ—କୁଲଣ୍ଡା—ବାସିନୀ ,
ଦସ୍ୟୁଣା—ମନ୍ଦାର—ମାଳା—ଧାରିଣୀ , ତୋଷଣୀ ,
ସେ " ସମଚଣ୍ଡୀ " ଙ୍କି ନନା ! ବାଞ୍ଛିତ କି ସତେ ? ୨

(୧୩)

ହନୁବର ହୋତାଙ୍କର କଷ୍ଟଧାଷ୍ଟା ଦେଖି , ୩
ସ୍ୱପ୍ନେ ତାଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞା ଦେଇ ଫୁଟି ଯେ ସ୍ୱମୂର୍ତ୍ତିରେ ,
" ସ୍ୱପ୍ନେଶ୍ୱର ବାବା " ନାମେ ହେଲେ ଅଭିହିତ ;
ପ୍ରାଣେଶଙ୍କ ଅବହେଲେ ନାହିଁ ଯା କୁ—ଧନ ,

ସମ୍ବଲପୁରର ଦେଓ୍ୱାନ ଦକ୍ଷିଣ ରାୟଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଧର୍ମ ଓ ତାହା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅର୍ଥଦଣ୍ଡର ସଞ୍ଚିତ ଅର୍ଥରେ ଅକ୍ଷୟମୂଳ ସ୍ଥାପିତ ।

୨ ସମଚଣ୍ଡୀ କୁଲତା ଜାତିର ଇଷ୍ଟଦେବତା । ତାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କୁଲତାମାନଙ୍କୁ ଭେଟ ଓ ପଧାନ, ସମଚଣ୍ଡୀଙ୍କର ପାଣିପ୍ରସାଦ ଦେଇ ସଂସ୍କାର କରିଥାନ୍ତି ।

୩ ହୁମା ବିମଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅନୁଭକ୍ତ ବଟେଶ୍ୱର ହୋତା ପ୍ରତ୍ୟହ ମହାନଦୀ ପାରହୋଇ , ବିମଳେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଆସି , ଆହାର କରୁଥିଲେ । ତେଣୁ ମହାଦେବ ସ୍ୱପ୍ନାମ୍ନାୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବା ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ।

ମାଗିଯାଚି ଚଳାନ୍ତି ଯେ ନିତ୍ୟାଣି ନିୟୋଗ ;
ଯାଙ୍କୁ ସେବ ଯୋଗନନା ପାଉଥିଲେ ଯୋଗେ ,
ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆସ୍ଥାରେ କରି ମୋ ମନ୍ଦାନ୍ତ ବ୍ରତ ,
ସେ ଦେବଙ୍କ ନାମେ ଦେଲେ ମୋର ନାମ ଦେଣୁ ।

(୧୮)

ଭ୍ରମ ତରଙ୍ଗ—ମାଳିନୀ ଭବ ଶୈବଳିନୀ
ପ୍ରକ୍ଷାଳେ ଯା ପାଦତଳ ଉଚ୍ଛଳେ ତରଙ୍ଗେ ;
ପ୍ରାଚୀନ ଧୂସର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେଉଳ ସୁନ୍ଦର ,
ତହିଁ ବସି ଦେଖନ୍ତି ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ରଙ୍ଗ ,
ବନସ୍ପୃଥୁମରେ ଉଙ୍କି କରି ନେସବସ୍ତୁ ;
ଦେବେ ବୋଲେ ସ୍ୱଜନସ୍ଥାପିତ ବୋ ବୋଲଇ ନୁହେ
ବାପଲବସ ଗ୍ରାମରେ ବଢେ " ମାନଯାତ୍ରା "
ସବେ ବିଶ୍ୱାନ କର ମୋତେ ସିଦ୍ଧ ମନୋରଥ ?

(୧୯)

ପ୍ରସ୍ତର—ପ୍ରାଚୀର—ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ମନୋହର ,
ବନ ତରୁଲତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତିମୟ ସ୍ଥାନ , [1]
ଦେଖି ଯେ ଫୁଟିଲେ ଗିରି ଗର୍ଭ ଏହି ଭେଦ ;
ଝର—ଶୀତପୂତ—ନୀରେ ନିତ୍ୟ ରହି ମଗ୍ନ ,
ଶୀତଳନ୍ତ କ୍ଷୀଣ—ସିନ୍ଧୁ ନୀର—ତାତ ଗର୍ବ—
ଦାରୁଣ—ଯନ୍ତ୍ରଣା , ଯେହୁ ପ୍ରାପ୍ତ ଉମା ସଙ୍ଗେ ,
ସାଧ ଯୋଷ୍ଠା ସନ୍ଧ୍ୟା ଭୁଞ୍ଜି ନନ୍ତ ଉଦାରେ ;
ସେ " କେଦାର ନାଥେ " ଦେଖ ଅମ୍ବବଣ ଗ୍ରାମେ

---

୧ ବାଘପାହାଡ଼ର ପାଦଦେଶରେ ଗୋଟି ଏ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟରେ ଗୋଡ଼ଗ କଲାଣପୁର ଐଶାନ୍ୟ କୋଣରେ କେଦାରନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଜାଲପାଲ ଓ ସପ୍ତଧାରା ସ୍ଥାନଦ୍ୱୟ ଅତ୍ର ମହାଦେବଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ଏ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

୨ ଅମ୍ବବଣ (ବନ) ରୁ ଅମ୍ବାବେଡ଼ା ହୋଇଅଛି ।

(୧୬)

ପ୍ରାନ୍ତରେ ଯେବେ ଜଳ—ହରିତ—ଗନ୍ଧେ
ଫୁଲଭଣ କାଠୀ—ତୃଣ, ଗୁଡ଼ାଉଣକୁଳ ,
ଉନ୍ମତ୍ତ ଚରିଣ ଖାଦ୍ୟ ଥାଏଁ ଅସମ୍ଭାଳେ ,   !
ଦୃଗ—ଚକୋରୂଳ—ମଣ୍ଡି ବାଃ—ସିନ୍ଧୁ—ପାଶେ ,
ଭେଟନ୍ତେକେଲେ ସେହି ପ୍ରେମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ—ମୂର୍ତ୍ତି—
ଦେଖେଯେ ମଦଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ବିସ୍ମୟ ଅମୃତେ ;
ସଙ୍କ୍ରି ସର୍ପବେଷ୍ଟିତ ସେ ବୈଦ୍ୟନାଥଙ୍କୁ
ଦେବଗ୍ରାମ [୧] ଉପକଣ୍ଠେ କର ଦରଶନ ।

(୧୭)

ଶିଳାଖାସ୍ୱଗାର [୨] ହୁମଗିରି ଅଧିବାସୀ ,
ବଳପଣ୍ଡୁ ରୁଧିର ମଣ୍ଡପଚାରିଣୀ ,
ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳବାହିନୀ, ନରରକ୍ତ ପିଯାସିନୀ ,
ଥିଲେଯେ କେଶରୀ ବଂଶ—ଅଧି ଅଧିଦେବୀ ;
ଦାନବୀର ଧର୍ମ୍ମବୀର ଚନ୍ଦନ ସିଂହଙ୍କ
କାଷ୍ଠଭକ୍ତି ବଳେ ତୃଷ୍ଣା ବୋଧ ଯେ ନରକ୍ତେ ,
ପ୍ରଦାନନ୍ତ୍ର ବସ୍ତ୍ରାଧୃ ପଶ୍ୱ ବଳିଦାନା ,
ସେ ମାଣିକେଶ୍ୱରୀ ଦେବୀ, ଦଶରା ଉତ୍ସବେ ।

(୧୮)

କୋଇଲାକନାର କୋଇଲାର ଘୀନବନେ [୩]
ବସନ୍ତ ଯେ ଭଗ୍ନଦେବେହ ଭଗ୍ନପ୍ରସ୍ତରିନେ

---

୧ ବରଗଡ଼ ନିକଟସ୍ଥ ଦେବଗାଁରେ ଅଷ୍ଟଶମ୍ଭୁ ଅନ୍ତର୍ଗତ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

୨ ଗାଙ୍ଗପୁର ରାଜ୍ୟାନ୍ତର୍ଗତ ହୁମଗିରି ଜମିଦାରୀରେ ପଥର ଖୋଳା ଅଛି । କୋଠରୀ ଏ, ସେଥି ସକାଶେ ସେଠାର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ଉତ୍କଳଲିପି ଦେଖାଯାଏ ।

୩ କୁଇଲ ନାମକ ନଦୀକୂଳରେ ନାଗଡ଼ା ଜମିଦାରୀର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜଧାନୀ ଓ ଦୁର୍ଗ ଥିଲା । ସେହି ଭଗ୍ନଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ କୋଇଲେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ଭଗ୍ନ ମନ୍ଦିର ଅଛି ।

ପ୍ରକାଶି ସମ୍ବଲପୁର କାହାଣି ପାଠକ,
ଜଣାଇ ପୁଣି ଧର୍ମୀ ଦୁଷ୍ଟ ନଷ୍ଟ ଭୃତ୍ୟ,
ଯା ପ୍ରସନ୍ନେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଶୂଦ୍ର ହେଲେ ମହାକବି ;
(ଟୋରଲାଦାସ ନାମେ ଯେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଉତ୍କଳେ)
ଘନବନ—ନିବାସିନୀ ନାଗବଂଶ୍ୟାଶୀ
ନୃତ୍ୟନ୍ତି “ ହଂସେଶ୍ୱରୀ ” ସେ ହଂସେଶ୍ୱରୀ ।

(୧୯)

ସହସ୍ର ସହସ୍ର ପଶୁପକ୍ଷୀ—ବଳ—ଦେଇ
ପିଠ, ବସିଛନ୍ତି ଯେଉଁ ଠିକର ମୋଡ—
ବାହାନର, ନିତ୍ୟନାମ ମହିମା ବଢ଼ାଇ ;
ସେ “ ଯମନପାଠ ” ୧ ଏବେ ଠିକର ଗୋସାଇଁ
ନାମେ ସେହି ଅଞ୍ଚଳରେ ହୋଇଛନ୍ତି ଖ୍ୟାତ ।

(୨୦)

ସଂକୀର୍ତ୍ତି—ଠାକୁର—ପୀଠେ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରୁ
ବସି ଦେଖୁଛନ୍ତି ଯେଉଁ ଦ୍ୱିଜଙ୍କ ସଂଗ୍ରାମ,—
ନୀଚସ୍ୱାର୍ଥ ରକ୍ଷକିତ, ଅଗ୍ନି ପାଇଁ ଯଥା,
ଗ୍ରାମ୍ୟସିଂହ ଦଳମିଳ କରିଥାନ୍ତି ବଳ,
ସେ “ ବ୍ରହ୍ମବାସିନୀ ” ନ୍କୁ ନମ କରନ୍ତୁ ଭାବନା ?

(୨୧)

ସହସା ପୃଥିବୀ ଫାଟି ବାହାରି ବଦର,
ଭାସି ଦେଉଥିଲା ପୂର୍ବେ ବଳ ମାନବଙ୍କୁ
ଯାହାର ପ୍ରଭାବେ ; ସେହି ଦେବୀ ସୁରେଶ୍ୱରୀ
ସୁନ୍ଦରପୁର ଯାଇ ଥରେ କର ଦରଶନ ।

ନାଗସ୍ତ ଛତିଶଗଡ଼ ହଂସେଡ଼ ଅଞ୍ଚଳରୁ ଅସିଅଛନ୍ତି ।

୧ ସଦର ତହସିଲ ଅନ୍ତର୍ଗତ ବାହାମ ଗ୍ରାମରେ “ ଯମନପାଠ ” ଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବେ ସେହି ଠିକର (ମୈଦାନ) ରେ ଜଣେ ଗୋସାଇଁ ରହୁଥିଲେ । ଲୋକେ ତେଣୁ ଉକ୍ତ ଦେବତାଙ୍କୁ “ ଠିକର ଗୋସାଇଁ ” ବୋଲୁଅଛନ୍ତି ।

(୨୨)

ପଶ୍ଚିମ ପଥରେ ଲକ୍ଷ ବର୍ଷେ ଗଣାଇଲେ
“ ଜ୍ଞାନଗୁଣାକର ” ମହାଦାନୀ “ ଧର୍ମ୍ମନିଧି ”
ବିପୁଲ ବିଭବ-ବନ୍ତ ଯାଙ୍କ “ ମହାରାଜା ” ୧
ସାର୍ କେ. ସି. ଆଇ. ଇ. ଏମ୍. ଆର୍. ଏ. ଏସ୍. ଗୁଲ୍‌ଟପ୍ ।
ବୀର ମିତ୍ରୋଦୟ ସିଂହ ପୂଜନ୍ତି କଷ୍ଟାବେ ;
ଯାଙ୍କ କୃପାବଳେ ଶକ୍ତି ପ୍ରସୂ ଶକ୍ତିପୁରେ
ବୁଝନ୍ତି ପ୍ରଜାଏ ସଦା ଭୁକ୍ତି ସୁଖଶାନ୍ତି ;
ହେଲା ବାଞ୍ଛା ମନାସିଲେ ସେ ସୁବର୍ଣ୍ଣମେରୁ ୨

(୨୩)

ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ଅନ୍ତଃପୁର ହୋଇବାରୁ ତହିଁ,
ଅନ୍ତାପଲ୍ଲୀ ନାମ ପଲ୍ଲୀ କଥିତ ସମ୍ବଲେ ; ୩
ସେହି ଅନ୍ତାପଲ୍ଲୀ ଗ୍ରାମେ ସେତାନଧେ ଥାଇ,
ପଶ୍ଚିମ ମୁଖରେ ଯେହ୍ନେ ବସିଛ ଭୂତଳେ
ଅପ୍ରମାଦନ୍ତ ପଦ୍ମାକର ଶାଖାର ବେଷ୍ଟିତ
“ ବୁଢୀସାଗର ” ର ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳ—ଶୀକରେ ;
ଶାନ୍ତିକେ ଯାହାର ହେଷ ଦଗ୍ଧ କଳେବର

---

୧ ସୋନପୁରର ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ ବୀର ମିତ୍ରୋଦୟ ସିଂହ ଦେବ ବଂଶଗତ ମହାରାଜା ଉପାଧି ପାଇଅଛନ୍ତି ।

୨ ଜଣେ ଯୋଗୀ ସାଧୁ ଜନ ବଉଦ ସୀମା ତେଲନଦୀଙ୍କ କୋଟି ଏ ପଥରରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଘଷି ଦେଖିଲେ ଯେ ତାହା ସୁନା ହୋଇଯାଉଛି । ସେ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ଅନୁସାରେ ସୋନପୁର ସୀମାରୁ ଶିଳାଖଣ୍ଡକୁ ଆଣି ଅର୍ପିଲେ । ସୋନପୁରରେ ଅପାରଧନ ସୁନା ବୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା ।

୩ ସମ୍ବଲପୁର ମହାରାଣୀଙ୍କର ପିତୃ ଘର ଗ୍ରାମ ଅନ୍ତାପଲ୍ଲୀରେ ଦେମାର ଥିଲା । ଏଠାରେ ବୁଢାସାଗର ନାମକ ପୁଷ୍କରିଣୀ, ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲାମଧ୍ୟରେ ବୃହତ୍ତମ । ଅନ୍ତାପଲ୍ଲୀର ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୌନ୍ତିଆ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଲୋଚନ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ମଧ୍ୟମପୁତ୍ର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ପଣ୍ଡାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଓ ରତନାଶୀନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କ ଘରରେ ଅନ୍ତାପଲ୍ଲୀରେ ଶୀତଳଷଷ୍ଠୀ ଯାତ୍ରା ପ୍ରଚଳିତ ।

ଦୁହାସାଗରରୁ ଅପି ଶୀଳ ଜଳଜାତ ;
ସ୍ୱଦେଶ—ସ୍ୱଜାତିପ୍ରାଣ ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ,
ଭକ୍ତମନା ଶାନ୍ତଚେତା ସାହିତ୍ୟ—ରସିକ ,
ମୂର୍ଜନ୍ମ ଯାହାଙ୍କ ନବଉତ୍ସବ ହୃଥର ;
ସେ ପଣ୍ଡିମେଣ୍ଟଙ୍କୁ କି କରୁ'ଛ ସ୍ମରଣ ?

(୧୪)

କେଉଁ ଗନ୍ଧଙ୍କ ଭାଇ, ବାଞ୍ଛିତ ମାଳେସ
କେତେ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସମ୍ବଲ—ଜଗତେ ?
ଶେଷ ମହାରାଣୀଙ୍କ ଯେ କୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ ସମ
ରାଜନ୍ତ ; ତାଙ୍କୁ କି ଭାଇ କର ଅଛ ଧ୍ୟାନ ?
କିବା ବଇରାଗୀ ଦେବ—କୁଳକୀର୍ତ୍ତିସ୍ତମ୍ଭ
ସନ୍ନିଧାନେ ଯାଙ୍କ କୃତ, ନଭ ଅନୁଷ୍ଠିତ
ହୋଇ'ଛି ସ୍ଥାପନ ପୁଣି ପୂଜନ ଯତନେ,—
ବରଗଡ଼େ, ସେ ରାମଙ୍କୁ କରୁ'ଛ ସ୍ମରଣ ?

(୧୫)

ଯେଥି କୁମ୍ଭସାଗରତୀ ଭକ୍ତ—ଭୁକ୍ତ—ମାନେ
ଯାହାଙ୍କ ଚରଣ ନଖ ସୋପାନେ ସୋପାନେ
ନିଷ୍କଳଙ୍କ ପାଦୋଦକ ଲଭିବାର ଲାଗି,
କାଳନ୍ଦୀ-କମଳେ ବସ୍ତେ ଧାଉ'ଛି କି ଭଳି ?
ନାନାମନୋହର ସାନ୍ତ ସୋପାନ ରଚିତ
ଯା' ଦର୍ଶନେ ମୁଗ୍ଧହୋଇ କବି ଗଙ୍ଗାଧର
" ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥ ୧ ବିଜୟ " ରଚିଲେ ସାନନ୍ଦେ ।

(୧୬)

ଦଣ୍ଡକା ଅରଣ୍ୟବତ ଘନ ବନ ଦେଖି,

---

୧ ବାଲ୍ୟାଙ୍ଗାପାଢ଼ସ୍ଥ ଶ୍ରୀ ସୋମନାଥଙ୍କର ମନ୍ଦିର ମହାରାଜା ଜନ୍ମନ୍ତ ସିଂହଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ଥାପିତ । କଥିତ ଅଛି ଏ, ମହାରାଜା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଯାଉଥିବାରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶରେ ସୋମନାଥ ମନ୍ଦିର ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଲୁଚିଲା ବବରେ ଯେବେ ମୂଷିକ ଦାନବ ;
ବଧିବାକୁ ତାକୁ ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡଛନ୍ତି ଜଗି ;
ପ୍ରକ୍ଷାଳେ ଚରଣ ଯାର ପ୍ରୟାଗ—ତୀରର ;
ହରନ୍ତି ଯେ ସମ୍ବଲର ନାନା ପାପ ତାପ ;
ଥୁଇଥିଲେ ପାଣ୍ଡୁସୁତେ ଯାହାଙ୍କ ଚରଣ
ବନବାସ କାଳେ ଗଢ଼ି ଶାନ୍ତ ସ୍ଥାନ ଜାଣି ;
ସେ ନୃସିଂହନାଥ କେବେ ଅଛି କହେ ଦେଖି ?

(୧୭)

ସୁଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମ୍ବଲର ସୀମାନ୍ତ ଦେବତା
ମହାପ୍ରତାପ ଯାହାର ନାନା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ—
ପ୍ରଚଳିତ ନରନାରୀ ଜନଶ୍ରୁତି—ମୁଖେ
ସେ ବଣ୍ଡାଣ୍ଡି ଦେବତା କି କରନ୍ତି କାମନା ?

(୧୮)

ମହିଷମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦେବୀ ଜଗଦମ୍ବା ଚଣ୍ଡୀ ,
ମହିଷ ରୁଧିର ମଦ୍ୟ ପାନେ ଯେ ପ୍ରମତ୍ତା ;
ମହା ମହିମାଶାଳିନୀ ବର ପ୍ରଦାୟିନୀ ,
ଷୋଳପୂଜା କରେ ଯାର ପ୍ରଜାକ ଉନ୍ମାଦ ;
ଦଶହରେ ଏକାହାରେ ଚଢ଼ି ବଳିଦେନି ;
କୁହୁଥିଁ କୁବେରଗୋଡ଼ ଯାର ଲୀଳାଭୂମି ;
ରଣବାଦ୍ୟପ୍ରିୟା ରଣମତ୍ତା ମା-ଦନ୍ତେଶ୍ୱରୀ
କେଉଁ ମାତ୍ର ମନୋରଥ ସଦା ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣି ।

(୧୯)

ବିପୁଳ ଜନକ ଭୂମି ପୂଜକେ ଯାହାନ୍ତି ,
ଧର୍ମପ୍ରାଣ ମହାରାଜା ଅଜିତ ସିଂହଙ୍କ
ଭକ୍ତିରେ ଯେ ବଶ ହୋଇ ସତ୍ୟବାଦୀ ଚେଣ୍ଡ [୧]

---

୧ ମହାରାଜା ଅଜିତସିଂହ, ଅଜିତପୁର ଶାସନ ବସାଇ, ତାଁ ଦକ୍ଷିଣ ମୁଣ୍ଡରେ ସତ୍ୟବାଦୀରୁ ଆଣି ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ଏବଂ ଉତ୍ତର ମୁଣ୍ଡରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ ।

“ ଅଙ୍କିତପୁର ଶାସନେ ” ରହିଛନ୍ତି ସୁଖେ ;
ତେଲିଯାଧୀ ବେଙ୍କଥର ବଂଶ ଦାନଶୀଳ ,
ଯାହାଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଶତ, ସ୍ଥାପନ୍ତି ଭକ୍ତାର୍ଥେ ;
ସେ ମୋହନ ବଂଶୀଧାରୀ ଗୋପୀ ପ୍ରାଣବଲ୍ଲଭ
ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ବନ୍ଦେଁ ମନାସି’ଙ୍କ ଘର !

(୨୦)

ଚୋ ହସ୍ତ ପ୍ରେତ୍ତ ଶଙ୍କର ସ୍ଥଳ [illegible]
ଦେଖାଇବାପାଇଁ ଧର୍ମ୍ମବାଞ୍ଛ ନରଗଣେ ,
ଯୁଗଳମୂର୍ତ୍ତି ମାତ୍ର ଏକ ପରମାତ୍ମା
ଦର୍ଶକନ୍ତି ଯେହ୍ନ ପୂର୍ତ୍ତି ମହିମା ଦରଶେ ;
କେଉଠାରେ ବୋଡ଼ାସମ୍ବର ସୀମାନ୍ତ ଦେବତା
ପାଟଣା ସୀମାରେ ଅଙ୍କ କରନ୍ତି ବସତି ;
କେତେ କହନ୍ତି କେଶରୀ ବଂଶର ସେ କୀର୍ତ୍ତି ;
ସେ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଭୂମ୍ଭ ଇଷ୍ଟଦେବତା କି ?

(୨୧)

କେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଘରେ, ମନାସି’ଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭେ
ଉତ୍କଳର ସର୍ବସ୍ୱ ମୂର୍ତ୍ତି ଜଗନ୍ନାଥ ?
ଉତ୍କଳର ଅଧିକୃତ ପ୍ରାଚୀନ ଧାରଣା
ଘୃଷ୍ଟନ୍ତି ଏ ସୁସମ୍ବାଦ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଗନ୍ଧୀ ,
ଦେବ ଦେବ ଜଗନ୍ନାଥ ନୀଳାଚଳବାସୀ ,
ଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମେ ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ ମହୋତ୍ସବ ;
କେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବା ବନ୍ଧୁ’ଙ୍କୁ ସ୍ମରଣ ?
ବଡ଼ ଜଗନ୍ନାଥ କି ସେ ଛୋଟ ଜଗନ୍ନାଥ ? ୧

---

୧ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ ଗଙ୍ଗାନଦୀଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗୋଦାବରୀ ନଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ଥିଲା । ଉତ୍କଳର ସର୍ବତ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥଯାତ୍ରା ହୋଇଥାଏ ।

ସମାପ୍ତ ।